

ТРЫШЧАН & ІЖОТА

П'еса ў 2-х дзеях
паводле старабеларускага рыцарскага рамана „Трышчан”

А С О Б Ы

Францішак, ён жа Трышчан.
Францішка, яна ж Іжота.
Трагік, ён жа кароль Марка, Незнаёмы
Камедыянтка, яна ж служба Брагіня.

*Мы хочам зразумець змест п'есы, у якой самі
бярэм удзел як акцёры. Але ці могуць акцёры
зразумець змест гранаі імі п'есы? Мы ані аўтары,
ані рэжысёры, ані нават гледачы. Мы выступаем
на сцэне.*

Клайв Стэйплз Льюіс

*Чалавек з камічнай знешнасцю не можа
дазволіць сабе раскошы выглядаць трагічна.*

Юкія Місіма

Пралог

За невялічкім столікам на авансцэне сядзіць Францішак і нешта выпісвае з таўшчэзнай, з шматлікімі закладкамі, кнігі. Ён цалкам засяродзіўся на працы і атрымвае ад яе існае задавальненне: гартае старонкі кнігі, крэмае ды рве паперу, прагаворвае шэптам нейкія словы, смяецца і зноў хапаецца за асадку.

Францішак (*уголас*). “А Лібрун схапіў з коней Трышчана і Анчалота аднаго адной рукою, а другога другою і паклаў іх умітусь перад сабою на каня, і патрапаў кожнага рукою па сківіцы, і сказаў: “Едзьце з Богам, абодва вы добрыя віцязі!” (*Рагоча*.)

З’яўляецца Камедыянтка, падыходзіць да Францішка.

Камедыянтка (*асцярожна*). Ты клікаў мяне, Францішак?

Францішак (*асцярожна*). Ах, гэта ты! Сядай, даўно цябе чакаю. (*Усаджвае Камедыянтку на сваё месца*.) Хачу прапанаваць табе ролю ў новым спектаклі.

Камедыянтка (*без энтузіязму*). Зноў вадэвіль?

Францішак. Камедыя. Беларускае камедыя. Помніш гісторыю Трыстана ды Ізольды?

Камедыянтка (*няўпэўнена*). Нешта ўспамінаю... французскае, здаецца... і вельмі жаласлівае. Пры чым тут камедыя?

Францішак (*з дакорам*). Як што, дык адразу французскае. Не ведаем мы сваёй літаратуры. (*Бярэ ў рукі кнігу і натхнёна апавядае*.) Гэта – вечны сюжэт, мая любая. Так званы “вандроўны”. Узнік у сёмым стагоддзі ў кельцкіх паданнях. Пасля разышоўся па ўсёй Еўропе. У кожнага народа была свая версія “Трыстана”. Мы возьмем за аснову беларускі рыцарскі раман XVI стагоддзя пра Трышчана ды Іжоту.

Камедыянтка (*усміхаецца*). Як ты сказаў? Пра Трышчана ды Іжоту?

Францішак. Бач, ты ўжо смяешся. А пытаешся, пры чым тут камедыя. Паслухай вось. (*Знаходзіць на закладцы патрэбную старонку і зачытвае*.) “Падалася я са сваёй гаспадыняй з аднаго каралеўства ў другое, і яна панесла свой цвет, а я свой, і мы ехалі па моры й па сушы, але, йдучы па моры, гаспадыня мая ўтапіла свой цвет, а я свайго не ўтапіла, і яна паставіла мой цвет туды, дзе мелася б быць яе цвет, і за гэта мяне такое зло й напаткала”. (*З надзеяй*.) Смешна?

Камедыянтка (*абыякава*). Ага. Толькі незразумела.

Францішак. Значыць, згода?

Камедыянтка (*устае*). А мне што? Камедыя дык камедыя. На трагічныя ролі мяне ўсё роўна ніхто не запрашае. Адзін менскі рэжысёр

сказаў: “Калі даць табе ролю Дэдэмоны, дык і “Атэла” падасца камедыяй”.

Тым часам уздымаецца заслона, адкрываючы дзве нерухомыя постаці на сцэне, быццам застылыя ў часе і прасторы: постаці *Ф р а н ц і ш к і і Т р а г і к а*. Калі Францішак і Камедыянтка – у сучасных уборах, то Францішка і Трагік апрануты па-тэатральнаму: ці то XVII, ці то XVIII стагоддзе.

(Здзіўлена). Ой, хто гэта? Яны не з нашага тэатра.

Ф р а н ц і ш а к. Любая мая, яны не з нашага стагоддзя. Пойдзем пераапранацца. *(Бярэ Камедыянтку пад руку і вядзе за кулісы.)*

Францішка і Трагік ажываюць. Трагік схіляецца ў паважлівым паклоне, Францішка праходжаецца ўздоўж сцэны і расказвае задуму.

Ф р а н ц і ш к а. Гэты раман сам просіцца на сцэну. У ім ёсць усё, чаго вымагае сапраўдная трагедыя: шляхетныя героі, высакародныя пачуцці, велічная смерць. Я проста бачу перад сабой гатовыя сцэны, чую рэплікі акцёраў. *(Дэкламуе.)* «І кароль рек: «Трышчан ест вельмі вінен, мусіць умярэці». І замахнуў мячом, якабы галаву яму сцяці; і ана прыскочыўшы і зашчыціла яго рукою і рэкла: «Пане, не забі Трышчана, але забі мяне». І рек ёй кароль: «Чаму ты так мілуеш Трышчана?» Ана рэкла: «Больш яго мілую, ніжлі сама себя, а колі ты яго ўбьеш, я хачу себя ўбіці тым мячом!»

Т р а г і к. Пані Францішка, я ў захапленні! Я ўяўляю вас у ролі Іжоты – і бачу, як блішчаць слёзы на вачах у глядачоў.

Ф р а н ц і ш к а. Як я ўзрадавалася, атрымаўшы ад пана Уняхоўскага рукапіс «Трышчана»! Я ведала сюжэт, але калі прачытала сам раман... Не зрабіць з яго выдатнае трагедыі – зграшыць перад Богам і людзьмі. *(Павучальна.)* Відовішча трагедыі ачышчае душу і прасвятляе розум чалавека.

Т р а г і к (занепакоена). Пані Францішка, вы — чыста каралева Іжота, але ці не занадта стары я для Трышчана?

Ф р а н ц і ш к а. Ты — для Трышчана? *(Хавае ўсмешку.)* Супакойся, мой любы дружа, табе я прызначаю іншую ролю — караля Маркі.

Т р а г і к (пакрыўджана). Я – кароль Марка? Гэты рагач і баязлівец? Ён смеху варты.

Ф р а н ц і ш к а. А ты схавай рогі пад каралеўскай каронай і зрабі так, каб яго баяліся і ненавідзелі. Ці, можа, ты – не найвялікшы трагік нашага часу?

Т р а г і к (змрочна). Я паспрабую, пані Францішка.

Ф р а н ц і ш к а. Тады – пачынаем. *(Узрушана.)* Кароль Марка весяліцца ў Карнавалі, думаючы, што ягоны пляменнік Трышчан даўно загінуў у Арлендыі. А харобры Трышчан плыве ў гэты час на караблі з

Арленды ў Карнаваль і вязе з сабой па імклівых хвалях здабытую для караля Марка цудную панну Іжоту... *(Кліча.)* Бра-гі-ня!..

Францішка і Трагік пакідаюць сцэну.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

З'ява першая

На ніжняй палубе карабля з'яўляецца Брагіня з падносам у руках. На падносе некалькі пляшак і кубкі. Карабель пагойдвае, і дзяўчына прыкладае намаганні, каб данесці паднос да стала, нічога не скінуўшы.

Г о л а с *(мужчынскі)*. Брагіня!

Б р а г і н я *(здзекліва)*. Бягу, пане Трышчане!

Г о л а с *(жаночы)*. Брагіня!

Б р а г і н я *(насмешліва)*. Лячу, пані Іжота! *(Састаўляе фляшкі і кубкі з падноса на стол і аддыхаецца.)* Ах, як я стамілася. Ні на хвіліну не пакінуць: як дзеці малыя. І нікуды не схаваешся. Пойдзеш наверх – там Трышчан з сваімі просьбамі. Спусцішся долу – там пані Іжота з сваімі клопатамі. Хоць ты ў мора ад іх кідайся. *(Затрымвае пагляд на адной з фляжак.)* Што? Адкуль тут узялася гэтая фляшка? *(Бярэ фляшку ў рукі.)* Няўжо я сама яе прынесла? А каб яе! Сапраўды зачараваная. Як зараз помню, дала мне яе маці пані Іжоты і сказала: «Вазьмі, Брагіня, гэтую зачараваную фляшку з мілосным пітвом і перад тым, як кароль Марка з Іжотаю ўзыдуць на ложа, дасі ім гэтага пітва, перш каралю, потым Іжоце, а рэшту выльеш далоў. Напіўшыся, яны так моцна пакахаюць адно аднаго, што давеку між імі разладу не будзе. Калі ж хто іншы нап'ецца гэтага пітва, можа здарыцца вялікая бяда». І як жа той бядзе не здарыцца, калі толькі што стаяла гэтая фляшка на сталі, і я яе выпадкова заўважыла? Пайду зноў схаваю. Але каторы ўжо раз? *(Смяецца.)* От вазьму зараз налью з яе кубак Трышчану, а тады сабе. І пакахае мяне, служку Брагіню, найвялікшы рыцар у Карнавалі, а мо і ўва ўсім свеце. *(Уяўляе.)* Не, Божа мяне барані ад такога шчасця! Бр-р!

Увальваецца Трышчан, заўважае Брагіню.

Т р ы ш ч а н *(узрадавана)*. Брагіня!

Б р а г і н я *(хавае руку з фляшкай за спіну)*. Што, пане Трышчане?

Т р ы ш ч а н *(не ведае, з чаго пачаць)*. Ты дзе была? Я цябе паўсюль шукаў.

Б р а г і н я. Хадзіла па віно. Спёка страшная.

Т р ы ш ч а н. І праўда, спёка. Налі мне кубак віна.

Брагіня стаўляе фляшку з мілосным пітвом на стол, а бярэ фляшку з віном. Налівае віно ў кубак і падае Трышчану.

(Адным глытком апаражняе кубак.) Брагіня. *(Набліжаецца.)*

Б р а г і н я *(стомлена)*. Што, пане Трышчане?

Т р ы ш ч а н. Давай, га?

Б р а г і н я *(абурана)*. Зноў?

Т р ы ш ч а н. Ну адзін раз, Брагінечка.

Б р а г і н я. Не! Я сказала – не. Сёння больш не магу. Прапануйце пане Іжоце.

Т р ы ш ч а н. Не хачу я з ёю. Яна пад тое вершы чытае. А мяне ад вершаў ванітуе. Лепш ужо сам-насам. *(Уздыхнуўшы, вымае з кішэні невялічкія шахматы, сядзе за стол і, ссунуўшы ўбок фляшкі і кубкі, расстаўляе фігуркі на дошцы.)*

Б р а г і н я. Дзіўлюся я вашай жарсці да шахматаў, пане Трышчане. Гэта хвароба. І смяротная.

Т р ы ш ч а н. Сямейная хвароба. Мой бацька, кароль Мэліядуш, быў найлепшым гульцом Эліянса. Дзядзька, кароль Марка, — найлепшы гулец Карнавалі. *(З гонарам.)* А я – першы рыцар і шахматыст у свеце. Праўда, ёсць яшчэ добры рыцар і гулец Анцалот Азёрны, але куды яму да мяне! *(Расставіўшы фігуркі.)* Дык, можа, прысядзеш на хвілінку, Брагінечка?

Б р а г і н я. Так – я пайшла! *(Уцякае.)*

Т р ы ш ч а н *(наўздагон)*. А заўтра?

Б р а г і н я *(рэхам)*. Заўтра! *(Знікае.)*

Трышчан засяроджваецца на гульні. Праз нейкі час уваходзіць Іжота з невялікай кніжачкай у руках. Трышчан не адрываецца ад шахматаў ні пры яе з'яўленні, ні пры размове з ёй.

І ж о т а. Наверсе жудасная спёка. І мяне ўсе пакінулі! Нават Брагіня ахвотней бавіць час з маракамі, чым служыць сваёй гаспадыні. У адзіноце апаноўваюць маркотныя думкі і прачуванні.

Т р ы ш ч а н. Выпіце віна, пані Іжота.

І ж о т а. Хіба што. Альбо атруты. *(Сумна ўсміхаецца. Падыходзіць да стала, бярэ фляшку, адкаркоўвае, але не налівае ў кубак – задуменна пазірае на Трышчана.)* Бедны рыцар Трышчан. Зноў сам-насам з шахматамі. Я б пагуляла з табой, пачытала табе вершы.

Трышчан цяжка ўздыхае.

Але не хачу. Няма настрою.

Трышчан уздыхае з палёгкай.

Трэці дзень, як мы пакінулі Арлендыю, а здаецца, мінула вечнасць.

Т р ы ш ч а н. Калі вецер не зменіцца, праз два дні будзем у Карнавалі, у палацы караля Марка.

І ж о т а. Карнаваль – што за дзіўная назва... Трышчане, раскажы мне пра караля Марку.

Т р ы ш ч а н. А чаго пра яго расказваць? Мой дзядзька.

І ж о т а. Я чула, ён цябе любіць.

Т р ы ш ч а н. Я ж не паненка, каб ён мяне любіў. От будзе ў яго жонка...

І ж о т а (*пераныняе*). А яшчэ я чула, што ён на паляванні забіў свайго брата Пэрлу.

Т р ы ш ч а н. Рознае здараецца на паляванні.

І ж о т а. І праўда. Рознае здараецца на паляванні... у Карнавалі.

Трышчан не адказвае, перасоўвае адну фігурку, здымае з дошкі другую.

Ты не хочаш гаварыць са мною, Трышчане? А мне так цяжка, так самотна. Ты забраў мяне з дому, які быў для мяне ў дзяцінстве і юнацтве ўсім сусветам, забраў ад бацькоў, якія любілі мяне і якіх я любіла, і вязеш у незнаёмую краіну, да незнаёмага мне чалавека, які мусіць стаць мне мужам і якога я павінна пакахаць, ні разу не бачыўшы. І вось ты, які ва ўсім гэтым вінен, бесклапотна гуляеш у шахматы, а я... я вар'яцею ад неведомасці і страху, я... раптам я не змагу пакахаць яго, Трышчане? Што мне рабіць?

Т р ы ш ч а н (*раздражнёны тым, што яго адрываюць ад гульні*). Наліце мне віна, пані Іжота. Я збіўся, зрабіў няслушны ход і прайграў.

І ж о т а. Каму?

Т р ы ш ч а н (*з гонарам*). Трышчану.

Іжота адкаркоўвае фляшку, напаўняе два кубкі і падае адзін Трышчану.

І ж о т а. У такім разе я спачуваю таму Трышчану, які прайграў, і віншую таго Трышчана, які выйграў.

Т р ы ш ч а н (*прымае кубак*). Дзякуй, каралеўна.

Трышчан і Іжота апаражняюць кубкі, Іжота – паволі, а Трышчан, як звычайна, – адным глытком. Выпіўшы, Трышчан з недаўменнем зазірае ў парожні кубак, потым пераводзіць вочы на Іжоту.

(*Занепакоена*). Што гэта мы выпілі?

І ж о т а. Якое дзіўнае віно... (*Падносіць руку да грудзей.*) Як агнём апякло сэрца.

Трышчан як і Іжота падносіць руку да сэрца, але пасля, прыслухаўшыся, апускае яе ніжэй — на жывот.

Трышчан (*занепакоена*). Іжота! (*Спрабуе зразумець, што з ім.*)

Іжота. Што, Трышчане?

Трышчан (*панічна*). Іжота, ты толькі не палохайся, але, здаецца, я цябе кахаю. (*Абмацвае сябе з ног да галавы.*)

Іжота. О, Трышчане! Я хацела сказаць табе тое самае!

Трышчан. Іжота! (*Кідаецца да Іжоты, перакульваючы на дарозе стол і ўсё, што на ім.*)

Іжота. Трышчане! (*Выпускае з рук фляшку.*)

Трышчан і Іжота падаюць адно да аднаго ў абдымкі. Мілуюцца. Пасля Іжота вызваляецца з абдымкаў, каб нешта сказаць Трышчану.

Я буду кахаць цябе ўсё жыццё, толькі цябе, любы.

Трышчан. І я цябе таксама, любая. Але што скажа дзядзечка!

Іжота. Калі мяне кахае найвялікшы рыцар у свеце, чаго мне баяцца?

Трышчан. Найвялікшы, але толькі рыцар. А ён – кароль. Мой кароль, Іжота.

Іжота. А я – твая каралева. (*Цалуе Трышчана.*)

Трышчан (*цалуе Іжоту*). Наша каханне цяжка будзе ўтаіць, і яно прывядзе ўсіх нас да пагібелі.

Іжота прыкладае да Трышчанавых вуснаў пальчык і не дае яму гаварыць.

Іжота. Я буду кахаць цябе й па смерці. (*Цалуе Трышчана.*)

Трышчан і Іжота мілуюцца. Прыбягае Брагіня.

Брагіня. Я тут забылася фляшку... (*Бачыць, Трышчана з Іжотай, заўважае парожнюю фляшку, кінутыя кубкі і здагадваецца, што адбылося.*) Спазнілася... Я ж казалі: нібы дзеці малыя, ні на хвіліну нельга пакінуць!

З'ява другая

У адным з пакояў каралеўскага палаца сядзіць за невялічкім столікам кароль Марка і гуляе сам з сабой у шахматы.

Марка (*зробіўшы ход*). Вось, здаецца, і ўсё. Я перамог цябе, Трышчане. Цяпер табе не выкруціцца. (*Адрываецца ад дошкі з шахматамі.*) Як прыемна гуляць з нябожчыкам. Сама смерць стаіць за яго плячыма і падказвае мне, які зробіць ход, каб перамагчы. Яна мусіла выбраць аднаго з нас дваіх, Трышчане. Не крыўдуй, што яна выбрала цябе. Ты заўсёды падабаўся жанчынам. Першы рыцар на турнях, харашун, якіх не бачыў свет. А хто такі я побач з табой? Няўклудны, брыдкі блазан у

каралеўскай кароне, здертай з чужой галавы. Згадзіся, Трышчане: у смерці не было выбару. Праўда, зламыснікі шэпчуцца, што гэта я паслаў цябе на смерць, як кажуць, наладзіў вам спатканне. (*Усміхаецца.*) Такія чуткі не абуджаюць да мяне любові ў народа і прыдворных. Але я і не спадзяюся на іх любасць. Абы яны баяліся. О, я помню, як яны смяяліся з мяне, калі я жыў на хлебнікам пры двары майго брата Пэрлы! Як смяяліся, калі неяк раз я ўпаў з каня, забытаўшыся нагой у стрэмені. Ніхто не паспачуваў мне, не кінуўся памагаць, а як мне было балюча! Потым Пэрла загінуў на паляванні, не пакінуўшы па сабе спадкаемцы, і каралём стаў я. Вядома, пачалі шаптацца, што гэта я забіў брата, але смяцца перасталі – найперш тыя, каму знеслі галовы. Так, я прыўлашчыў чужую карону і стаў тыранам. Але ці быў у мяне іншы выбар? Ці стаць тыранам, ці застацца блазнам. Свет не хацеў палюбіць мяне, я прымусіў яго мяне зненавідзець. І адказаў яму ўзаемнасцю. Наіўны як дзіця, я ўжо святкаваў перамогу. Я не ведаў усёй аблуднасці свету. А ён зноў насмяяўся, завабіў мяне ў пастку. Ён паслаў мне Трышчана, няшчаснага сірату і выгнанніка, якога я прытуліў у палацы, забыўшыся на сваю ролю тырана і дэспата. Я пашкадаваў яго, а потым палюбіў, як сябе самога. Не, больш за сябе. Я глядзеў на яго і думаў: “Вось якім я павінен быць, вось якім я мусіў нарадзіцца”. Я не здагадаўся, што гэта — пастка, насмешка лёсу. Свет злавіў мяне ў сіло, якое сплёў з маёй любові да Трышчана. Я радаваўся Трышчанавым перамогам на турнях над найслаўнейшымі рыцарамі і цешыўся з ягоных трыумфаў у спачывальнях над найпрыгажэйшымі дамамі каралеўства. Бо гэта былі і мае перамогі, мае трыумфы, бо “ён” быў “я”, маёй прыдумкай, маёй палепшанай, выпраўленай копіяй. Я нічога не бачыў навокал, нічога не чуў, акрамя Трышчана, акрамя сябе ў вобразе Трышчана. Я думаю, калі б я тады раптам памёр – я памёр бы шчаслівым чалавекам. Вар’яцтва маё дасягнула апошняе мяжы, калі я абвясціў Трышчана сваім спадкаемцам. Напярэдадні ён адолеў у баі Аўдрэта, і Карнаваль перастала плаціць даніну Арлендыі. У палацы ўсчалася вялікае свята, ва ўсім замку, ва ўсім каралеўстве! Менавіта ў гэты шчаслівы для народа Карнавалі дзень Бог надумаў вярнуць мне вочы і вушы. Здарылася гэта неспадзеў. Не паспеў я абвясціць свайго ўказу, як ужо зразумеў увесь жах таго, што нарабіў. Слых мой абвастрыўся, і я пачуў, як адна прыдворная дама сказала шэптам свайму суседу за сталом: «Калі старая малпа памрэ, у нас будзе найлепшы ў свеце кароль». А сусед паблажліва дакінуў: «Няхай жыве. Мы зробім Трышчана каралём, а Марка застанеца пры ім блазнам». Я азірнуўся вакол сябе і зразумеў, што я непатрэбны на гэтым свеце, што я не маю да яго ніякага дачынення. Шчаслівы Трышчан сядзеў побач і прымаў віншаванні як пераможца Аўдрэта і каралеўскі спадкаемца. Ён не быў мной, а я – ім, я ўбачыў чужога чалавека. Кароль Марка не стаў прыгожым рыцарам Трышчанам, ён застаўся самым сабою: няўключным брыдкім блазнам у каралеўскай кароне. І гэтую карону, адзіную маю каштоўнасць,

адзіную зброю супраць жорсткага, халоднага свету, я дадумаўся аддаць таму, хто і без кароны меў у гэтым свеце ўсё. З таго дня жыццё маё ператварылася ў пекла, і я зненавідзеў Трышчана. Я не мог дараваць ні яму, ні сабе таго, што некалі яго любіў. Я прыдумваў для яго дзясяткі небяспечных даручэнняў, аддаваў загады, якія нельга было выканаць. Але мае даручэнні і загады толькі множылі ягоныя геройствы і перамогі, слава ягоная расла і шырылася па свеце. І вось неяк я паклікаў яго да сябе і паведаміў, што хачу ажаніцца. Трэба прызнаць, ён успрыняў навіну спакойна. Ён не прагнуў кароны, гэта я баяўся яе страціць. Але калі я сказаў яму, што хачу пабрацца з Іжотай, дачкой караля Арлендыі Ленвіза, Трышчан спахмурнеў і, трэба думаць, сёе-тое зразумеў. А няўжо ж! Кароль Ленвіз – наш найзлейшы вораг, на Трышчане — кроў ягонага брата, Аўдрэта. Слаць Трышчана ў Арлендыю значыла слаць яго на смерць. Ды яшчэ з такім даручэннем! Але ён скарыўся і выправіўся ў дарогу. Што яму заставалася? Пэўна ж, яму стала розуму шукаць прытулку ў іншым месцы. У кожным разе, ніхто больш пра яго ніколі не чуў, ніхто яго больш не бачыў. А ўчора каралеўскі маг сказаў мне, што Трышчана няма між жывых. Так спавясцілі зоркі, якія ніколі не хлусяць. Дзіўна, але я не чую шмат радасці. Толькі здаволенасць. Ды яшчэ адзіноту. З кім я цяпер буду гуляць у шахматы? *(Нахіляецца над дошкай.)* Я перамог цябе, Трышчане. Табе не выкруціцца... *(Робіць ход.)*

Адчыняюцца дзверы, і ўвальваецца Т р ы ш ч а н.

Т р ы ш ч а н *(шчасліва)*. Дзядзечку!

Марка паварочваецца і бачыць Трышчана.

М а р к а. Трышчан?

Т р ы ш ч а н. Я!

М а р к а *(здзіўлена)*. Ты вярнуўся?

Т р ы ш ч а н. Так, дзядзечку!

Трышчан кідаецца ў абдымкі да караля Маркі. Абдымаюцца, потым Марка адсоўвае ад сябе Трышчана і аглядае яго з ног да галавы.

М а р к а. Жывы, здаровы... А я толькі што цябе ўспамінаў. Дзе, думаю, зараз мой пляменнік Трышчан? З кім я буду гуляць у шахматы, калі з ім раптам што здарылася?

Т р ы ш ч а н *(пацірае рукі)*. Шахматы! Як я сумаваў без вас, дзядзечку! Так цяжка ў гэтым свеце знайсці годнага праціўніка. *(Нахіляецца над дошкай.)* Ого, вы загналі яго ў пастку!

М а р к а *(пра сваё)*. Так, і думаў, што яму ўжо з яе не выбрацца. Мусіць, я памыліўся. *(Убок.)* Можа, зоркі і не хлусяць, але хлусяць магі.

Т р ы ш ч а н. Вядома, дзядзечку! А вось гэты ход вы праглядзелі?
(Робіць ход.)

М а р к а. Не можа быць! (Нахіляецца над дошкай.) Я ж магу пайсці так.
(Робіць ход.)

Т р ы ш ч а н (сядае за стол). Але я тады – так. (Робіць ход.)

М а р к а (сядае за стол). Ты гатовы ахвяраваць каралевай?
(Робіць ход.)

Т р ы ш ч а н. Але, каб стварыць пагрозу каралю. (Робіць ход.)

М а р к а. Неверагодна! Сітуацыя змянілася і выглядае на нічыю.

Т р ы ш ч а н. Так заўсёды кажа Брагіня, калі адчувае, што прайграе.

М а р к а (робіць ход). Хто кажа?

Т р ы ш ч а н. Брагіня, Іжоціна служба. (Думае над чарговым ходам.)

М а р к а (адхіляецца ад дошкі). Ты бачыў Іжоту? (Сам сабе.)
Значыць, ён сапраўды быў у Арленды?

Т р ы ш ч а н. Зараз і вы яе ўбачыце, дзядзечку. Я вам яе прывёз.
(Робіць ход.)

М а р к а (усхапляецца). Прывёз? Дзе ж яна?

Т р ы ш ч а н (махае рукой у бок дзвярэй). Там. (Нецярпліва.) Ваш ход, дзядзечку. (Глядзіць на караля.)

М а р к а (гнеўна). Ты што – ідыёт? (Змятае рукой фігуркі з дошкі пад носам у ашалелага Трышчана.) Пакінуў каралеўну пад дзвярыма, а сам сеў гуляць у шахматы?

Т р ы ш ч а н (апомніўшыся). Выбачайце, дзядзечку. (Вінавата.)
Гэтыя шахматы... Я забыўся. (Уздываецца.) Зараз прывяду.

Трышчан ідзе па Іжоту. Усхваляваны кароль Марка папраўляе карону, прыгладжвае вопратку. Ён нервуецца і, каб гэта менш відаць было, сядзе ў крэсла. Уваходзяць Т р ы ш ч а н з І ж о т а й, за імі нясмела паказваецца ў дзвярах Брагіня.

Т р ы ш ч а н. Ваша вялікасць, дазвольце аказаць вам каралеўну Іжоту.

І ж о т а (схіляе галаву). Пане каролю!

Трышчан падводзіць Іжоту да караля. Кароль Марка нязграбна ўстае з крэсла, робіць некалькі крокаў насустрач Іжоце, падае ёй руку, каб потым пасадзіць у фатэль.

М а р к а (урачыста). Каралеўна, я рады вітаць вас у сваім палацы... (Заўважае Іжоціну руку ў сваёй і збіваецца.) У вашым палацы, каралева... Спадзяюся, ён стане вашым домам, а не вязніцай і... (Убок, зачараваны Іжоціным характарам.) О, я зноў трапіў у пастку!

Уражаны кароль Марка моўчкі глядзіць на Іжоту. Паўза зацягваецца, і ніхто не ведае, што рабіць далей.

Т р ы ш ч а н (надказвае). І...

М а р к а (*апомніўшыся*). ... і вы будзеце шчаслівая, панна Іжота.
Якое ў вас чароўнае імя!

І ж о т а (*схіляе галаву*). Ваша вялікасць!

М а р к а. Хадземце, я пакажу вам вашы ўладанні.

Кароль Марка, з павагай трымаючы Іжоту за руку, выводзіць яе з пакоя. За імі выходзяць Трышчан з Брагіняй.

Б р а г і н я (*да Трышчана*). А ён зусім не страшны. Толькі смешны.

Т р ы ш ч а н (*незадаволена*). Я мог выйграць, а ён параскідаў фігуры!

Б р а г і н я. Зноў вы пра свае шахматы, пане Трышчане!

З'ява трэцяя

Спачывальня каралевы. Брагіня рыхтуе Іжоту да першай шлюбнай ночы. Іжота бледная і засяроджаная на сваіх думках.

Б р а г і н я. Вось вы і каралева, мая гаспадыня. Цяпер вы нікому не падуладная, толькі каралю.

І ж о т а. Даволі быць нявольніцай цэлага свету.

Б р а г і н я. Для мяне вашы словы, пані, занадта складаныя, я іх не разумею. Але я ведаю, што жыццё вельмі простае: зараз прыйдзе ваш муж, вы станеце ягонай жонкай, у вас пойдучь дзеці... Будзеце шчаслівай, мая гаспадыня.

І ж о т а. І гэта – жыццё? І гэта – шчасце?

Б р а г і н я. Кожная дзяўчына марыць мець свой дом, каханага мужа...

І ж о т а. А калі некаханага? Калі кахаеш іншага?

Б р а г і н я. Ох, пані Іжота, не пра тое вы думаеце. Вы падумайце лепш, што скажаце каралю, калі ён даведаецца...

З'яўляецца Трышчан з мячом у руцэ.

Т р ы ш ч а н (*панічна*). Іжота, мы прапалі! Ён пра ўсё даведаецца!

І ж о т а. Трышчане, каханы мой! (*Кідаецца ў абдымкі да Трышчана.*)

Б р а г і н я. Пане Трышчане, а вы што робіце ў спачывальні ў каралевы перад шлюбнай ноччу? Ды яшчэ з мячом! Раптам з'явіцца кароль?

Т р ы ш ч а н. Кароль пайшоў аддаваць нейкія пільныя загады, а мяне адправіў вартаваць каралевіну спачывальню.

Б р а г і н я. Які ўдалы выбар вартавога!

Трышчан. М'яне гэта таксама насцярожыла. Ён нешта падазрае, а ноччу пераканаецца ў слушнасці сваіх падазрэнняў. Мы прапалі, Іжота!

Іжота (*адрываецца ад Трышчана*). Што ж, калі такая наша доля. Прымем смерць з годнасцю.

Трышчан. Але як прыняць ганьбу? Ён – мой кароль, мой родны дзядзька!

Іжота. Я ганьбы не прыму, лепей смерць. (*Падыходзіць да ложка і вымае з-пад падушкі кінжал.*)

Брагіня. О Божа, вы што, павар'яцелі? Мячы, кінжалы — навошта гэтулькі зброі? Жыўцом кладзецца ў труну. А дзеля каго? Дзеля гэтага старога дурня? (*Адбірае ў Іжоты кінжал.*)

Трышчан. Нават дурань ведае, як адрозніць дзяўчыну ад жанчыны. А ён да таго ж мой дзядзька, значыць, не зусім і дурань.

Брагіня. Вашая любасць да свайго дзядзькі ўміляе, пане Трышчане. Асабліва ў спалучэнні з каханнем да ягонае жонкі, якую вы пазбавілі цнатлівасці.

Трышчан (*абурана*). Брагіня, як ты смееш!

Брагіня (*злосна*). Ну ціха! Дайце мне хвіліну падумаць. (*Адыходзіць углыб пакоя.*)

Іжота. Пацалуй мяне на развітанне, любы.

Трышчан і Іжота цалуюцца.

Брагіня. Прыдумала!

Трышчан (*адрываецца ад Іжоты*). Што прыдумала?

Брагіня. Прыдумала, як падмануць караля Марку.

Іжота. Падман, зноў падман! (*Закрывае твар рукамі.*)

Трышчан. Ну і як?

Брагіня. Я – дзяўчына!

Трышчан. Ведама, што не хлопец.

Брагіня. Я нявінная дзяўчына, цнотка!

Трышчан (*скептычна*). Няўжо? А калі і так, што з таго?

Брагіня. Жанчыну ад дзяўчыны адрозніць лёгка, а Брагіню ад Іжоты?

Трышчан (*параўнаўшы*). Таксама лёгка.

Брагіня (*накрыўджана*). А калі ў цемры?

Трышчан (*падумаўшы*). У цемры цяжэй. Але ўсё роўна я нічога не разумею.

Брагіня. Не разумеете – і не трэба. Пакіньце нас, пане Трышчане, зараз прыйдзе ваш любы дзядзечка.

Трышчан (*прыслухоўваецца*). І праўда нехта ідзе. (*Знікае за дзвярыма.*)

Іжота. Брагіня, ты не жартуеш?

Б р а г і н я. А што застаецца рабіць? Ды ўсё ж ён кароль, не валацуга які.

Іжота падыходзіць да Брагіні і моўчкі цалуе яе ў лоб. Брагіня абдымае Іжоту і шэпча ёй нешта на вуха. Іжота ўсміхаецца. У дзвярах на хвіліну з'яўляецца Трышчанавы галава.

Т р ы ш ч а н. Кароль ідзе! *(Знікае.)*

Б р а г і н я. Кладзіцеся ў ложка, і рабіце ўсё так, як я вам сказала.

Іжота кладзецца ў ложка, Брагіня хаваецца за ложка.

(Высунуўшыся з-за ложка.) Толькі не забудзьцеся вярнуцца, калі кароль засне.

І ж о т а. Дзякуй табе, Брагіню!

Брагіня хаваецца. Уваходзіць кароль Марка.

М а р к а. Каралева адна? *(Разглядаецца.)*

І ж о т а. Адна. Каму тут яшчэ быць, ваша вялікасць?

М а р к а. Не называй мяне «ваша вялікасць», заві проста Маркам.

І ж о т а. Добра... Марка.

Кароль няпэўна ідзе да ложка.

Ваша вялікасць!

М а р к а *(спалохана)*. Што? *(Спыняецца.)*

І ж о т а. Перад тым, як вы споўніце сваю волю, абяцайце споўніць маю.

М а р к а. ?..

І ж о т а. Ёсць у нас такі звычай ў Арленды: калі мужчына кладзецца першае начы з дзяўчынаю, дык тушыць свечкі, каб дзяўчына не саромелася.

М а р к а. Добры звычай. *(Убок.)* Сам хацеў яе пра тое папрасіць. *(Вяртаецца і тушыць свечкі.)*

У гэты час Брагіня мяняецца месцамі з Іжотай.

Панна Іжота здаволена?

Б р а г і н я *(з цемры)*. Так, Марку.

З'ява чацвёртая

Перад каралеўскай спачывальняй стаіць на варце Трышчан. Ён нервуецца і час ад часу кідае насцярожаныя позіркi на дзверы спачывальні.

Трышчан. Якая доўгая ноч! Здаецца, ніколі яна не скончыцца. Так і буду ўсё жыццё стаяць пад дзвярыма спачывальні і вартаваць ложка караля з каралевай. Ложак маёй Іжоты, якая спіць зараз у абдымках караля Маркі... Навошта дзядзечка загадаў мне стаяць тут цэлую ноч? Можа, здзекуецца? І чаго ў двары замка чакаюць асядланыя коні і ўзброеныя вершнікі? Няўжо здагадаўся? *(Вымае меч з похваў.)* Эх, каб не рыцарскі кодэкс, не прысяга каралю! Параскідаў бы я гэтых ваяроў, пасадзіў Іжоту на каня, і рушылі б мы з ёю вандраваць па свеце, шукаць прыгодаў ды перамогаў на турнях. Але ж няможна парушыць рыцарскага слова і зрабіцца смяхоццем для цэлага свету! «Вунь, — скажучь людзі, — валацуга Трышчан, які выкраў жонку ў роднага дзядзькі, свайго караля, і цягаецца з ёй, каралевай, па корчмах ды лясах нібы з выляжанкай». Эх, Трышчане! У кепскую ты ўблытаўся гісторыю.

Са спачывальні выходзіць кароль Марка. Заўважае ў Трышчанавай руцэ меч.

Марка. Трышчане! Што здарылася?

Трышчан. Га? *(Зразумеўшы.)* Што вы, усё ў парадку, дзядзечку. *(Хавае меч у похвы.)* А як у вас?

Марка. Ах, прывёз ты мне не жонку, а чыстае золата. Буду ўдзячны табе за яе да канца дзён сваіх.

Трышчан. Я стараўся, дзядзечку.

Марка. Ведаю, ведаю, пляменніча. *(Паляпвае Трышчана на плячы.)*

Трышчан. Ці магу я быць вольны?

Марка. На жаль, не. Прыйдзецца табе яшчэ паслужыць мне: вось мушу зараз ехаць у замак да барона Брэўса.

Трышчан *(здзіўлена)*. Пасярод шлюбнай ночы?

Марка. Так, раніцай хачу быць там. Справы дзяржаўнай важнасці. Да мяне дайшлі чуткі аб перамовах Брэўса з каралём Перамонтам. Хачу заспець барона знянацку і выкрыць здраду.

Трышчан. Што ж, у такіх выпадках трэба дзеяць смела і цвёрда. Едзем, дзядзечку. *(Збіраецца ісці разам з каралём.)*

Марка. А ты куды сабраўся? Ты застанешся тут, у замку, за гаспадара.

Трышчан. Хіба я не паеду з вамі?

Марка. Не. Будзеш ахоўваць каралеву Іжоту. Ведаеш, колькі зараз сноўдаецца па свеце вандроўных рыцараў, ахвочых да чужых жонак?

Трышчан *(супраціўляецца лёсу)*. Лепей хацеў бы ехаць з вамі.

Марка. Не заўсёды на гэтым свеце мусім рабіць тое, што хочам. Бывай, пляменніча!

Трышчан. Калі вернецца, дзядзечку?

М а р к а. Заўтра ўвечары.

Кароль выходзіць. Трышчан назірае за ім у акно. Чуецца дробат капытоў.

Т р ы ш ч а н. Паехаў. Ні пра што не здагадаўся, дзядзечку. Такі даверлівы: пакінуў злодзея вартаваць мех з золатам. І хто гэты злодзей? Я, высакародны Трышчан. Эх, Іжота, Іжота... І нашто я цябе пакахаў? Хіба на свеце іншых паненак няма?.. Але нічога з сабой парабіць не магу. Не магу жыць без Іжоты, а яна без мяне. *(Прачыняе дзверы ў спачывальню і шэптам кліча.)* Іжота!.. Ты спіш?.. Не стану яе будзіць. Няхай будзе для яе неспадзяванка: прачнецца, а замест нялюбага мужа побач Трышчан.

Трышчан знікае ў Іжоцінай спальні. Чуюцца асцярожныя, прыглушаныя крокі, і перад дзвярыма з'яўляецца кароль М а р к а з мячом у адной руцэ, з падсвечнікам у другой.

М а р к а. От і ўсё. Пастка зачынілася. Ты ў маіх руках, Трышчане. І ніводзін рыцар не ўпікне мяне тваёй смерцю – на маім баку закон і справядлівасць. Праўда, я сам падштурхнуў цябе да здрады, але кожны змагаецца той зброяй, якую мае. Ты – сілай і характвам. Я — розумам і хітрасцю. Вось толькі Іжота на чым баку? Яе цнатлівасць зблытала мне ўсе карты. Нявінная – невінаватая? Я ледзь не адмовіўся ад свайго плана і нават цяпер, калі Трышчан патрапіў у пастку, шмат чаго не магу зразумець. Але ўсё роўна: у выйгрышы – я, у пройгрышы – Трышчан!

Знікае за дзвярыма спачывальні.

З'ява пятая

У спачывальню да Іжоты ўваходзіць кароль М а р к а з мячом у адной руцэ, з падсвечнікам у другой. Бачыць на дыване ля ложка Трышчанавы адзенне і меч. Стаўляе падсвечнік на стол, бярэ Трышчанаў меч, а адзенне запіхвае нагой пад ложак.

М а р к а *(урачыста)*. О, Божа! Што я бачу! Мой пляменнік Трышчан, які быў мне замест сына, у ложку з каралевай!

Т р ы ш ч а н спрабуе намацаць меч ці хоць адзенне. Ж а н ч ы н а, убачыўшы над сабой караля Марку з двума ўзнятымі мячамі, спалохана крычыць і хаваецца за Трышчана.

Т р ы ш ч а н. Дзядзечку! Вы ж былі паехалі да барона Брэўса – здраду выкрываць!

М а р к а. Я выкрыў яе ўва ўласным ложку! Я сам выгадаваў найвялікшага здрадніка ў свеце і зараз уласнаю рукою яго заб'ю!

Трышчан (*кідае ў караля падушку*). Дзядзечку, аддайце меч! Вы не можаце забіць чалавека без зброі!

Марка (*адбіваецца*). Магу!

Трышчан (*кідае ў караля другую падушку*). Тады аддайце порткі! Вы не можаце забіць роднага пляменніка без портак!

Марка (*адбіваецца*). А ты без портак мог залезці ў ложак да каралевы?! О, Іжота!

З суседняга пакоя выходзіць Іжота.

Іжота. Што тут адбываецца, панове?

Здзіўленыя Трышчан і кароль Марка аслупянела глядзяць на Іжоту, пасля Трышчан паварочваецца і прыўздымае з ложка спалоханую Брагіню.

Трышчан

(*разам*). Брагіня?

Марка

Іжота. Ты – з Трышчанам?

Марка. Нічога не разумею! Трышчан – са служкаю Брагіняю?

Іжота (*пагардліва*). У каралевіным ложку?!

Марка. Што ўсё гэта значыць, пані Іжота? Можа, вы мне растлумачыце?

Іжота. Лепш вы мне, ваша вялікасць. Я – сведка, вы – удзельнік.

Марка. Адкуль мне ведаць! Я выбраўся з замка дзеля важных спраў, але вярнуўся... вярнуўся, каб развітацца з вамі.

Іжота. А я выходзіла на гаўбец паглядзець, куды гэта вы, пакінуўшы мяне адну сярод ночы, выбраліся.

Марка (*страціўшы цярыненне*). Дык што ж тут адбылося, га, Трышчане? Што робіш ты ў каралеўскім ложку?

Трышчан. Шукаю порткі, дзядзечку.

Трышчан нарэшце намацвае пад ложкаам адзенне і пачынае апранацца. Брагіня кідаецца на калені перад каралём і каралевай.

Брагіня. О, даруйце мне! Я адна ўва ўсім вінаватая! Гэта я зацягнула пана Трышчана ў ложак! Я ўпадабала яго з першага пагляду, яшчэ дома, у Арленды, і пасля жыла адзінай марай: як споўніць з ім сваю волю.

Трышчан з непрыхаваным здзіўленнем глядзіць на Брагіню і слухае, што яна гаворыць.

Я доўга пакутавала, змагалася з грэшнымі пачуццямі, але аднаго разу не вытрымала і ўва ўсім прызналася пану Трышчану. Ён, як існы рыцар і

кавалер, не мог адмовіць дзяўчыне, няхай сабе і служцы. Вось чаму мы і апынуліся разам у ложку.

М а р к а. Але чаму вы апынуліся ў каралеўскім ложку?

Б р а г і н я. Прабачце мне, ваша вялікасць!

І ж о т а. Відаць, яна ўяўляла сябе з самім каралём.

Б р а г і н я. Даруйце мне, гаспадыню!

М а р к а. О! А ты з кім уяўляў сябе, Трышчане?

Т р ы ш ч а н (*скончыўшы апранацца*). Я спаў, дзядзечку.

М а р к а. Ну што ж, гісторыя вельмі смяхотная...

І ж о т а. Брудная!

М а р к а. І, ведаючы Трышчана, скажу: вельмі праўдападобная. Такія геройствы яму не навіна.

І ж о т а. О, я і не ведала пра такія перамогі слаўнага рыцара Трышчана!

Т р ы ш ч а н (*зірнуўшы на Іжоту*). Пані Іжота! (*Зірнуўшы на караля Марку*.) Дзядзечку! (*Зірнуўшы на Брагіню, якая паказвае яму на мігі*.) А! (*Махае рукой і адварочваецца*.)

М а р к а. Але гэтым разам, пляменніча, ты выбраў няўдалае месца для сваіх амурных прыгод. (*Урачыста*.) Ты зняславіў каралеўскі ложак. Таму пакінь назаўсёды замак і маё каралеўства.

Т р ы ш ч а н (*змрочна*). Вярніце меч, дзядзечку.

М а р к а. Ты і яго зняславіў. Здабудзеш сабе новы.

Трышчан моўчкі пакідае спачывальню.

(*Да Брагіні*). А ты ўстань, дзіця маё, ты не вінаватая. Не ты першая, не ты апошняя.

Б р а г і н я. Ваша вялікасць!

Брагіня цалуе каралю руку і пачынае хуценька апранацца.

І ж о т а (*гнеўна*). Ваша вялікасць, чаму вы распараджаецеся маімі служкамі? Ці вам не стае ўлады над баронамі ды рыцарамі, што вы берацеся апекавацца пакаёўкамі?

М а р к а (*здзіўлена*). Выбачайце, пані Іжота, я думаў...

І ж о т а. Дык вось, дазвольце мне думаць самой! І самой вызначаць лёс сваіх служак.

М а р к а. Ваша права, каралева.

І ж о т а (*да Брагіні*). Прэч адсюль, нягодніца!

Б р а г і н я. Мая гаспадыню!

І ж о т а. Распусніца! Каб вочы мае цябе больш ніколі не бачылі!

Б р а г і н я (*з горкай усмешкай*). Дзякуй, гаспадыню.

Брагіня кланяецца і пакідае спачывальню. Іжота падае на ложка і, не тоячыся, заходзіцца плачам.

М а р к а (*уражаны*). Што з вамі? Што значаць вашы слёзы, каралева? (*Убок.*) Здаецца, я зноў прайграў.

Выход перад антрактам

На авансцэне з'яўляюцца Ф р а н ц і ш а к і К а м е д ы я н т к а, ва ўборах Трышчана і Брагіні, але з тэрмасам і кубачкамі для кавы. Сядаюць на краі сцэны, наліваюць у кубачкі каву з тэрмаса, п'юць і няспешна гутараць.

К а м е д ы я н т к а. Забылася ўзяць бутэрброды.

Ф р а н ц і ш а к. Вып'ем хоць кавы, другая дзея будзе даўжэйшая.

К а м е д ы я н т к а. Нашто наагул яна патрэбная? Паказалі б аднаактоўку.

Ф р а н ц і ш а к. З такім фіналам?

К а м е д ы я н т к а. Можна падумаць, у другой дзеі фінал будзе лепшы.

Ф р а н ц і ш а к. Ты незадаволеная сваёй роляй?

К а м е д ы я н т к а. Што ты, роля нішто сабе. Амаль галоўная.

Ф р а н ц і ш а к. От бачыш!

К а м е д ы я н т к а (*падумаўшы*). П'еса мне не падабаецца. Хіба гэта камедыя?

Ф р а н ц і ш а к. Няўжо табе не смешна?

К а м е д ы я н т к а. Смешна, але тых, з каго смяюцца, шкада.

Ф р а н ц і ш а к. Ну, з такой філасофіяй шкада ўсіх, хто нарадзіўся на свет. Але ты – не філосаф, а камедыянтка.

К а м е д ы я н т к а. Няхай смяюцца з мяне: я пра гэта ведаю і сама гэтага хачу. А калі чалавек не ведае, не хоча?

Ф р а н ц і ш а к. Любая мая, а ў жыцці? Хіба чалавек ведае: трагедыя ягонае жыццё ці камедыя? Хіба ён выбірае, паводле законаў якога жанру жыць? (*Амаль цытуе.*) Пры нараджэнні мы трапляем у абставіны, якія не самі выбралі, і жывём паводле сцэнарыя, які не самі напісалі.

К а м е д ы я н т к а (*смяецца*). Затое ты – філосаф, а не камедыянт. Таму ў тваім спектаклі акцёры і не ведаюць, паводле законаў якога жанру гуляць.

Ф р а н ц і ш а к (*абараняецца*). Але заўваж: як толькі я пачаў гаварыць сур'ёзна, ты адразу засмяялася.

К а м е д ы я н т к а. Бо нічога не зразумела. І наагул, я хачу крыху адпачыць перад другой дзеяй. (*Уздымаецца.*) Спадзяюся, у ёй усё высветліцца.

Ф р а н ц і ш а к. Я задаволены і першай дзеяй, але чакаю, што другая будзе весялейшая. (*Уздымаецца.*) Зрэшты, гэта залежыць толькі ад нас з табой.

К а м е д ы я н т к а. Хіба толькі ад нас?

Пакідаюць авансэну.

Антракт

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Выход пасля антракту

На авансэне з'яўляюцца Ф р а н ц і ш к а і Т р а г і к.

Т р а г і к. Пані Францішка, я вас вельмі прашу: вызваліце мяне ад гэтае ролі.

Ф р а н ц і ш к а. Ну падумай, як я магу цябе вызваліць ад ролі, калі прадстаўленне яшчэ не скончана?

Т р а г і к. Давайце яго скончым, пакуль яно само не скончылася поўным правалам.

Ф р а н ц і ш к а. Што з табой, дружа? Я цябе не пазнаю.

Т р а г і к. Я сам сябе не пазнаю. Але хто чакаў такога развіцця дзеяння? Я змогся і не ведаю, што рабіць далей, як сябе паводзіць на сцэне.

Ф р а н ц і ш к а. Не здавацца! У першай частцы прадстаўлення мы трымаліся з годнасцю ў самых недарэчных абставінах.

Т р а г і к. Наша годнасць у такіх абставінах толькі павялічвае іх недарэчнасць і выклікае смех. А мы збіраліся граць трагедыю.

Ф р а н ц і ш к а. І ў гэтым ёсць свая трагедыя! А мы яшчэ можам змяніць сюжэт, перайначыць лёсы герояў.

Т р а г і к. Ад нас нічога не залежыць! І ад нашых герояў таксама. Усё залежыць ад абставінаў, у якія яны трапляюць. Мы іграем свае ролі ў чужой, не намі прыдуманай п'есе.

Ф р а н ц і ш к а. Але спрабуем іграць іх так, як мы гэтага хочам, спрабуем быць вольнымі ў навізаных нам сітуацыях!

Т р а г і к. І вы думаеце, гэта мажлвма? Я стаміўся, пані Францішка. Я стаміўся ад мільгацення эпізодаў, калі не паспяваеш адкрыць рот, не паспяваеш выявіць нейкія пачуцці, як дзеянне скача далей і пачынаецца наступная сцэна.

Ф р а н ц і ш к а (*задуменна*). Добра, паспрабуем заавазіць дзеянне. Адсунем сюжэт на другі план і засяродзімся на характарах герояў. Я веру ў поспех нашай задумы.

Т р а г і к. Але калі яны зноў пачнуць смяяцца... Няўжо яны не разумеюць, што глядзяць трагедыю?

Ф р а н ц і ш к а. Калі шмат смяяцца, на вачах з'яўляюцца слёзы. Такім спосабам таксама можна дасягнуць трагічнага эфекту.

Пакідаюць авансэну.

З'ява шостая

Пакойчык для начлегу ў прыдарожнай карчме. Адчыняюцца дзверы, і Б р а г і н я ўпіхвае ў пакой п'янага Т р ы ш ч а н а. Брагіня апранутая ў мужчынскі ўбор і выконвае пры Трышчане ролю збрыаносца.

Т р ы ш ч а н (*вырываецца*). Пусці мяне! Не лягу спаць, пакуль не заб'ю нягодніка! Дзе ён? Дзе гэты казас з Кесарыі, які называе сябе рыцарам Блерыжам? Я выклікаў яго на двубой! Куды ён падзеўся, баязлівец?

Б р а г і н я. Досыць на сёння двубояў, пане Трышчане! Колькі можна? Раніцай, не паспелі вы падняцца з ложка – двубой з рыцарам Дондзіэлем, якога адразу ж у ложак і паклалі. Па абедзе ў графа Саграмара – двубой з гэтым самым Саграмарам і, о Божа, вчэра няшчаснаму графу ўжо не спатрэбілася.

Т р ы ш ч а н. Я перамог іх у сумленнай бойцы! Да таго ж графа я паважаў. Гасцінны быў гаспадар і рыцар годны.

Б р а г і н я. Што яму цяпер з вашае павагі?

Т р ы ш ч а н. А гэты нахлебнік Блерыж мяне абразіў! Увесь вечар пілі разам, раптам ён пачынае заглядацца на маю каханку!

Б р а г і н я. Але калі вы сядалі піць, яна была ягонаю каханкай.

Т р ы ш ч а н. Ну і што з таго? Яна мяне пакахала.

Б р а г і н я (*уздыхае*). Усе дзяўчаты, як толькі вас пабачаць – то ўжо і кахаюць. Згадзіцеся, пане Трышчане, што іхнім гаспадарам гэта прыносіць вялікія клопаты.

Т р ы ш ч а н (*адмахваецца*). А! Я заўсёды да іх паслугаў. Дарэчы, Брагіня, ты не ведаеш, куды падзелася тая Блерыжава дзяўчына?

Б р а г і н я. Яна паднялася ў пакой да Блерыжа, як толькі вы зламалі лаву.

Т р ы ш ч а н. Зламаў лаву? Нічога не разумею. Ёй што, не было дзе сядзець?

Б р а г і н я. Было, але лаву вы зламалі на галаве ў Блерыжа, і дзяўчына мусіла праводзіць яго ў пакой, каб неяк памагчы.

Т р ы ш ч а н. Шкада. У яе былі такія закаханыя вочы. І чароўная ўсмешка.

Б р а г і н я. Як вы можаце, пане Трышчане? Удзень яшчэ плакаліся, што жыць не можаце без Іжоты, а ўвечары спакушаецца ўсмешкай нейкай распусніцы!

Т р ы ш ч а н. О, Брагіня, навошта ты нагадваеш мне пра Іжоту? Ты хочаш, каб я зноў заплакаў?

Б р а г і н я *(не слухаючы)*. І так штодня! Дзіўна вы сябе паводзіце для няшчаснага закаханага. Бясконцыя бойкі, мора віна, рой дзяўчат вакол ложка. Бедная пані Іжота, ведала б яна, каго пакахала!

Т р ы ш ч а н *(пагрозліва)*. Брагіня!

Б р а г і н я. О, святая летуценніца! Я вярнула б яе на грэшную зямлю, калі б расказала...

Т р ы ш ч а н. Сціхні! *(Кідаецца на Брагіню і сціскае яе за плечы.)*

Б р а г і н я. Ай!.. Пусціце, мне баліць!

Т р ы ш ч а н *(адпускае Брагіню)*. А мне, думаеш, не баліць? *(Падыходзіць да ложка, вымае з-пад падушкі невялічкі Іжоцін партрэцік. Стаўляе партрэцік на стол, сядзе на ложак і пачынае “спавядацца”.)* Любая Іжота, не слухай гэтую дурніцу. Яна не разумее, якая пакута – кахаць цябе і не мець змогі споўніць жаданне. Кахаць – і не бачыць, кахаць – і не абдымаць, кахаць – і не мець на гэта права! *(Стукае кулаком на стале.)* Ніхто, акрамя цябе, не зразумее, як мне балюча, як самотна. І няма паратунку! Няма збавення! *(Зноў стукае кулаком на стале, ад чаго стол аж падскоквае.)* О Іжота, ці суджана нам зноў сустрэцца на зямлі? *(Абхапіўшы галаву рукамі, схіляецца над сталом і плача.)*

Брагіня падыходзіць да Трышчана і сядзе побач з ім на ложак. Суцяшае яго, гладзіць па галаве.

Б р а г і н я. Ну, супакойцеся, Трышчане! Не трэба ламаць стала, не трэба плакаць. Лепш кладзіцеся спаць. Давайце я памагу вам распрануцца. Спачніце, а заўтра раніцай выклічаце на двубой якога рыцара.

Т р ы ш ч а н. Не дапаможа, Брагіня. Некалі перамогі суцяшалі, а цяпер – не. Цяпер я шукаю толькі смерці.

Б р а г і н я. Навошта такому маладому, прыгожаму рыцару думаць пра смерць? Пашкадуйце ўсіх тых дзяўчат, якія вас кахаюць у кожнай карчме. Падумайце лепш пра іх: пра закаханыя вочы, чароўныя ўсмешкі.

Т р ы ш ч а н. І дзяўчаты не дапамогуць. З кожнай з іх я спрабую забыць Іжоту, але не выходзіць. Я абдымаю чарговую красуню і ўяўляю, што абдымаю Іжоту, але прачынаюся падмануты і яшчэ самотнейшы. Пусты ж ложак наводзіць на мяне жах. Адзін я вар’яцею ад грэшных успамінаў і наагул не магу заснуць. *(Усхліпвае.)* Ты застанешся са мной, Брагіня?

Б р а г і н я *(цалуе Трышчана ў шчаку)*. Хіба я калі пакідала вас у адзіноце, мой гаспадар? Толькі не прачынайцеся падманутым. Я – служба

Брагіня, а не каралева Іжота. І не забудзьце, мы заўтра выпраўляемся.
(Укладае Трышчана ў ложак.)

Трышчан. Ты – не служба, ты – мой сябра. А куды мы заўтра выпраўляемся?

Брагіня. Да караля Артыуша, на турнай рыцараў Круглага Стала. Там вас ужо чакае тузін пакрыўджаных рыцараў і два тузіны тых, каго вы яшчэ паспееце пакрыўдзіць.

Трышчан. О, хіба можна забыцца на найвялікшы рыцарскі турнай у свеце? Там я нарэшце сустрэнуся з Анцалотам Азёрным і пабачу каралеву Жэнібру. Трэба выспацца і набрацца сілаў. (Засынае.)

Брагіня (распранаецца). Які сэнс не пускаць да Трышчана распусных кабет, калі потым даводзіцца залазіць да яго ў ложак самой? (Мява пацягваецца.) Пабачыла б нас зараз каралева Іжота. (Разважліва.) Зрэшты, у пакоі адзін ложак, не класціся ж на падлогу. (Азіраецца і бачыць, што Трышчан спіць.) Зірніце на яго – ён ужо спіць як дзіця! А казаў, што не можа адзін заснуць, што вар’ячце ў пустым ложку. (Бярэ грэбень і расчэсвае перад люстэркам валасы.) Але сама смешна, што я яму веру. Веру, што шчыры, і калі плача, і калі п’е віно, і калі распуснічае. Я нават крышачку кахаю яго. Але па-свойму, не так, як Іжота. Іжота кахае таго Трышчана, якога сабе прыдумала. А я ведаю яго сапраўднага, зямнога. І якраз такі ён мне падабаецца... Але хто б ведаў, як я ад яго стамілася! Як я хачу назад у палац!

Адчыняюцца дзверы, і ў пакой без стуку ўваходзіць захутаны ў плашч Незнаёмы.

Незнаёмы. Я ведаю.

Брагіня (спалохана). Ой! Хто ты такі? Што ты робіш ноччу ў чужым пакоі? Трышчане!

Незнаёмы. Не трэба яго будзіць! Я ад каралевы Іжоты!

Брагіня (недаверліва). Ад каралевы Іжоты? Мне здаецца, ты больш падобны да забойцы, чым да каралеўскага пасланца.

Незнаёмы. А мне здаецца, ты больш падобная да каханкі Трышчана, чым да яго збраяноса.

Брагіня (успомніўшы, што распранутая). О! (Закрываецца рукамі.) Чаго ты хочаш, кажы хутчэй!

Незнаёмы. Першае, я хачу сказаць, што ў Трышчана добры густ на кабет.

Брагіня. Як ты смееш, нахабнік!

Незнаёмы. Другое, я маю даручэнне ад тваёй гаспадыні, каралевы Іжоты...

Брагіня. Маёй гаспадыні?

Незнаёмы. Трэцяе, я не спяшаюся і пачакаю, пакуль ты апранешся, Брагіня. (Сядае за стол і адварочваецца.)

Б р а г і н я. Бачу, ты мяне добра ведаеш! *(Пакуль апраанаецца, неўпрыкмет бярэ са стала кінжал і хавае за спіну.)*

Н е з н а ё м ы. Так, ведаю. І ведаю, што вандроўнае жыццё з Трышчанам стаміла цябе, і ты жадаеш вярнуцца ў палац.

Б р а г і н я. Нядобра падслухоўваць пад дзвярыма. *(Папраўляе вопратку.)*

Н е з н а ё м ы. Я не падслухоўваў, я слухаў.

Б р а г і н я. Ух ты, як шляхетна! А гаварыць з дзяўчынай, не назваўшыся і схаваўшы твар пад капюшонам – шляхетна?

Н е з н а ё м ы *(глядзіць на Брагіню)*. Досыць таго, што я цябе ведаю.

Б р а г і н я. А мне — не досыць. *(Выхапляе кінжал і прыстаўляе да грудзей Незнаёмага.)* Ну як, цяпер я падобная да Трышчанавага збраяносца?

Н е з н а ё м ы *(спакойна)*. У ранейшым уборы ты мне больш падабалася.

Б р а г і н я. Годзе жартаў, кажы: хто ты? Інакш я заб’ю цябе.

Н е з н а ё м ы. Ты сапраўды хочаш ведаць, хто я? Але тады табе цяжка будзе мяне забіць, Брагіня. *(Адкідвае капюшон.)*

Б р а г і н я. Кароль Марка! Ваша вялікасць! *(Апускае кінжал, але праз хвіліну зноў няпэўна ўздымае яго, праўда, трымае на адлегласці ад караля.)*

М а р к а *(стомлена ўсміхаецца)*. Апусці кінжал, Брагіня, ты аддана служыш свайму гаспадару. Але ягонаму жыццю нішто не пагражае. Каб я хацеў забіць Трышчана – наўрад ці прыйшоў бы сюды сам. У мяне стае для гэтага вояў, праўда?

Брагіня, падумаўшы, адводзіць кінжал, пасля прысядае перад каралём і, з павагай схіліўшы галаву, падае яму кінжал.

Б р а г і н я. Даруйце, ваша вялікасць.

Марка забірае кінжал і кладзе яго на стол. Пасля працягвае руку і ўскладае далонь на Брагініну галаву.

М а р к а. Дарую. Дарую, калі ты павінавацішся і ўва ўсім прызнаешся.

Б р а г і н я *(уздымае галаву)*. У чым прызнаюся, ваша вялікасць?

М а р к а *(важна)*. У тым, што я ўжо сам ведаю.

Б р а г і н я. О! *(Са стогнам падае ніцма перад каралём.)*

М а р к а. Цішэй, цішэй! Разбудзіш Трышчана. *(Дапамагае Брагіні падняцца.)* Уставай. Сядай побач, супакойся і раскажвай.

Б р а г і н я *(закрывае твар рукамі)*. Мне сорамна, ваша вялікасць! Адкуль вы даведаліся?

М а р к а. Ну добра, я скажу табе. Прыезджала Іжоціна маці, каралева Арлендыі, і расказала мне пра фляшку з чароўным пітвом. Падрабязнасці я хацеў бы даведацца ад цябе.

Б р а г і н я. Уф! *(З палёгкай уздыхнуўшы, адкрывае твар.)* А я баялася... *(Убок.)* А я ледзь не прызналася, што была з ім у ложку!

М а р к а *(насяржана)*. Чаго ты баялася?

Б р а г і н я *(навесялеўшы)*. Я баялася, што вы мне ніколі не даруеце тую праклятую фляшку.

М а р к а. Віна твая – невымерная, але калі ты выправіш сваю памылку...

Б р а г і н я. А як можна выправіць?

М а р к а. Першае, усё мне падрабязна расказаць. Другое... *(Сханіўшыся.)* Але я цябе слухаю.

Б р а г і н я. Значыць, так: дала мне каралева Арлендыі фляшку з мілосным пітвом – для вас і для панны Іжоты. І я яе старанна ад усіх хавала, ажно да апошняга дня. А ў апошні дзень, перад самым прыбыццём у Карнаваль, не дагледзела, і Трышчан з Іжотаю тое мілоснае пітво замест віна выпілі. З тае фляшкі ўсе беды і пачаліся.

М а р к а. Так я і думаў. Адно мне незразумела...

Б р а г і н я. Што, ваша вялікасць?

М а р к а *(задуменна)*. Як пасля ўсяго гэтага Іжота захавала цнатлівасць? У першую ноч каралева прымала мяне дзяўчынай.

Б р а г і н я. Дык я пасля таго, як пабачыла ў руках у Іжоты тую праклятую фляшку, ні на хвіліну не пакідала гаспадыню сам-насам з Трышчанам!

М а р к а. Добра, я дарую табе і, можа, дазволю вярнуцца ў палац.

Б р а г і н я *(нясмела)*. А пані Іжота?

М а р к а. Што пані Іжота?

Б р а г і н я. Яна ведае пра фляшку з мілосным пітвом?

М а р к а. Не. А Трышчан?

Б р а г і н я. І ён не ведае.

Задумваюцца кожны пра сваё.

М а р к а

(разам). Я думаю, што... *(Замаўкаюць.)*

Б р а г і н я

Б р а г і н я *(вінавата)*. Прабачце, ваша вялікасць.

М а р к а *(незадаволена)*. Дык вось, я думаю, што ім пра гэта ведаць не трэба.

Б р а г і н я. Вы добра думаеце, ваша вялікасць! Калі даведаецца каралева, яна заб'еца ад гора, а калі даведаецца Трышчан – ох, калі даведаецца Трышчан...

М а р к а. Ён заб'е цябе. І добра зробіць.

Б р а г і н я. Ваша вялікасць!

М а р к а. Калі хочаш, каб гэтага не здарылася, то маўчы і слухай мяне ўважліва, не перапыняючы. *(Адхінае плашч і здымае з паса фляшку.)* Гэтую фляшку...

Б р а г і н я. Ха, знаёмая фляшачка!.. *(Сустрэўшы гнеўны позірк караля Маркі.)* Прабачце, ваша вялікасць.

М а р к а. Гэтую фляшку дала мне каралева Арленды і сказала, што калі Трышчан з Іжотай вып'юць з яе, яны перастануць кахаць адно аднаго. *(Глядзіць на Брагіню.)* Што маўчыш? Ты не зразумела?

Б р а г і н я. Я ўсё зразумела, ваша вялікасць, але вы забаранілі мне гаварыць. *(Убок.)* Акрамя таго, у мяне ёсць адно пытанне, але пакіну я яго лепш пры сабе.

М а р к а. Складанасць у тым, што Трышчан з Іжотай мусяць выпіць з фляшкі разам і не ведаючы, што п'юць.

Б р а г і н я *(убок, але недастаткова ціха)*. А хто будзе ведаць, што яны п'юць?

М а р к а *(пачуўшы)*. Ты.

Б р а г і н я *(спалохана)*. Я?

М а р к а. Ты нальеш ім пітво ў кубкі і дасі выпіць.

Б р а г і н я. А потым?

М а р к а. Потым Трышчан пойдзе вандраваць па свеце, мы з Іжотай будзем у згодзе правіць каралеўствам, ну а ты можаш выбраць: вандраваць з Трышчанам ці жыць у палацы пры Іжоце.

Б р а г і н я. Толькі не вандраваць! Пашкадуйце няшчасную дзяўчыну, ваша вялікасць! У мяне бакі баляць ад начлегаў на мулкіх паходных ложках, а ў бялізне, выбачайце, вядуцца вошы. Я не хачу есці ў брудных харчэўнях, а мыцца ў халоднай рэчцы. Бр-р! А яшчэ гэтая нязручная мужчынская вопратка і штодзённае гарцаванне на кані!

М а р к а *(устае з-за стала)*. Добра, застанешся з намі ў палацы.

Б р а г і н я *(кланяецца)*. Дзякуй, ваша вялікасць! А як Трышчан сустрэнецца з Іжотай?

М а р к а *(стомлена)*. Прыедзе заўтра ў палац. Каралева хворая, апошнімі днямі рэдка ўстае з ложка. Трышчан пераапранецца лекарам, ты зробішся ягоным вучнем. Мяне ў палацы не будзе.

Б р а г і н я *(нясмела)*. Лекары не носяць з сабой мяча...

М а р к а. Вядома. Ты мне не верыш? Думаю, каралеўскага слова даволі, каб адчуваць сябе ў бяспецы.

Б р а г і н я. Што вы, ваша вялікасць! Я зусім не пра тое. Я падумала, што цяжка будзе пераканаць Трышчана пераапрануцца ў вопратку лекара і

пайсці ў палац без мяча. Ён з ім нават спіць, што прыносіць недасведчаным дзяўчатам пэўныя клопаты.

М а р к а. Вось ліст да Трышчана ад Іжоты. *(Вымае з кішэні скручаны пергамін.)* У ім яна просіць свайго каханага наведаць яе, цяжка хворую...

Б р а г і н я *(перапыняе)*. Каралева вельмі хворая?

М а р к а. ...пераапрунуўшыся лекарам. *(Аддае ліст Брагіні.)*

Б р а г і н я. Ліст сапраўды пісала пані Іжота?

М а р к а. Так, у вялікай таямніцы. Нават я пра яго нічога не ведаю. Ты зноў мне не верыш?

Б р а г і н я. Я проста ведаю сваю гаспадыню. Не магла яна такое прыдумаць: таемны ліст, вопратка лекара. “Падман, зноў падман”, — сказала б яна.

М а р к а *(здзіўлена)*. Іжота якраз так і сказала. Спачатку. Але пасля яе пераканалі ды ўзяліся да таго ж перадаць ліст проста ў рукі Трышчану.

Б р а г і н я *(здзіўлена)*. Хто?

М а р к а. Адзін варты даверу чалавек на імя Аўдрэт, якому яна не прыстаўляла да грудзей кінжала, не загадвала паказваць твару. *(Накідвае на галаву капюшон і ідзе да дзвярэй.)* Да сустрэчы ў палацы.

Б р а г і н я. Вы ж казалі, што вас там не будзе, пане каролю!

М а р к а. Ах так, праўда! *(Адчыняе дзверы.)*

Б р а г і н я *(бяжыць наўздагон)*. А фляшку, ваша вялікасць? Вы забыліся аддаць фляшку з мілосным пітвом!

М а р к а *(азірнуўшыся)*. Я не забыўся. Я аддам яе табе ў палацы. *(Выходзіць.)*

Б р а г і н я *(злосна)*. У якім цябе не будзе... Каб ты здох, ваша вялікасць. *(Стаіць разгубленая пасярод пакоя з лістом у руках.)* Што ж мне зараз рабіць? Каму служыць? Каралю? Каралеве? Трышчану? Ці самой сабе? *(Падыходзіць да ложка і трасе Трышчана.)* Трышчане! Пане Трышчане, прачніцеся!

Трышчан падхапляецца і хапаецца за меч.

Т р ы ш ч а н. Што здарылася? *(Разглядаецца.)* Хіба ўжо раніца?

Б р а г і н я. Не можам мы чакаць раніцы. Пані Іжота кліча вас да сябе.

Т р ы ш ч а н. У палац караля Маркі? Нічога не разумею.

Б р а г і н я. Вось ліст, прачытайце – і ўсё зразумеете. Толькі хутчэй.

Брагіня аддае Трышчану ліст. Пакуль Трышчан чытае, Брагіня апранае яго.

Т р ы ш ч а н *(уголас)*. “...як рыба без вады жыць не можа, так і я без цябе не магу жыць”. Бедная Іжота! Яна памірае, бо не можа без мяне. Каханая мая! *(Цалуе ліст.)* Але што за блазенская прыдумка з пераапрунаннем у лекара?

Б р а г і н я. А як іначай мы прабярэмся ў замак і трапім у палац? “Добры дзень, дзядзечку, гэта я, ваш пляменнік Трышчан, прыехаў наведць сваю хворую цётчку”, — скажаце вы каралю, так?

Т р ы ш ч а н (*важна*). Пераапрапанне ў лекара пярэчыць гонару рыцара. Ты як збраяноса найвялікшага рыцара ў свеце павінна гэта ведаць.

Б р а г і н я (*злосна*). А пераапрапанне выляжанкі ў вопратку збраяноса не пярэчыць гонару найвялікшага рыцара ў свеце?

Т р ы ш ч а н. Не, бо пераапрапанешся ты, а не я. Апрача таго, я чуў ад Іжоты баладу нейкага вандроўнага рыцара, у якога збраяносам была дзяўчына. Паэт гэта ўхваляў.

Б р а г і н я. Я чула ад пані Іжоты баладу пра вандроўнага рыцара, які пераапрапануўся ў лахманы жабрака, каб толькі пабачыць сваю каханую. Згадзіцеся, выбраўшы для вас вопратку лекара, а не лахманы жабрака, ваша каханая выявіла добры густ. Паэты гэта ўхваляць.

Т р ы ш ч а н. Ты думаеш? Хм, можа, і праўда. А меч? Лекары не носяць мячоў.

Б р а г і н я. Вы не на вайну едзеце, а да сваёй каралевы.

Т р ы ш ч а н. А кароль? Праўда, Іжота піша, што яго не будзе заўтра ў палацы, але...

Б р а г і н я. Вы не верыце пані Іжоце?

Т р ы ш ч а н. Я не веру каралю Марку.

Б р а г і н я. А мне вы верыце?

Т р ы ш ч а н. Як самому сабе, Брагінечка. (*Абдымае па-сяброўску Брагіню.*)

Б р а г і н я. Тады – у палац. Па дарозе заедзем у мястэчка, расстараемся лекарскую вопратку і фальшывую бараду.

Т р ы ш ч а н. А барада навошта?

Б р а г і н я. Што за лекар без барады? Блазнаваць дык блазнаваць, пане Трышчане!

Выходзяць з пакоя.

З’ява сёмая

Спачывальня каралевы Іжоты. І ж о т а сядзіць на ложку і чытае ўголас нейкі рукапіс. У спачывальню неўпрыкмет уваходзіць кароль М а р к а. Стаўшы так, каб Іжота яго не бачыла, слухае.

І ж о т а (*чытае*). “І назаўтра Трышчан убраўся ў зброю й паехаў за рыцарам Блерыжам, і дагнаў яго на полі й гукнуў: “Рыцару, сцеражыся мяне!” Блерыж абярнуўся і ўзяў шчыт і дзіду, і абодва яны былі вялікае добраці. Скочылі яны адзін на аднаго і ўдарыліся гэтак моцна, што дрэўкі

дзідаў паламаліся і абодва разам з коньмі пападалі на зямлю. І адразу падхапіліся і пачалі ганяцца па полі, як ільвы, наскокваючы адзін на аднаго, як рыцары, якім няма роўні ні блізка, ні далёка. Прыбіваў Блeryж Трышчана, і той адбіваўся мечам і шчытом і падаў на калені пад моцнымі Блeryжавымі ўдарамі, а калі Трышчан прыбіваў Блeryжа, той адбіваўся мечам і шчытом і падаў на калені пад моцнымі Трышчанавымі ўдарамі. І пад канец бітвы Трышчан адкінуў шчыт, узяў меч у абедзве рукі й, не ўхіляючыся, прыступіў да Блeryжа і выцяў яго магутным ударам па шаломе. І Блeryж упаў на зямлю і ляжаў доўгі час, не ведаючы, дзень стаіць ці ноч. Тады Трышчан злітаваўся і сказаў пераможанаму рыцару Блeryжу: “Дарую табе жыццё, каб ты ездзіў і славіў паўсюль каралеву Іжоту – маю ўкаханую пані”. (*Згортвае рукапіс.*) Як хутка разносіцца па свеце слава пра Трышчана!

М а р к а. І пра яго ўкаханую пані, каралеву Іжоту. (*Падыходзіць да ложка.*)

І ж о т а. Кароль! (*Уздымаецца з ложка, каб прывітаць караля.*) Я не чула, як вы ўвайшлі.

М а р к а (*забірае ў Іжоты рукапіс*). Я, відаць, абвяшчу сярод паэтаў турнай на Трышчанаву чэсць, і таму, хто раскажа найлепшую небыліцу пра перамогі майго пляменніка, загадаю на ўзнагароду заліць у горла расплаўленага золата. Так, здаецца, абыходзяцца каралі з паэтамі ў паданнях? Глядзіш, і я праслаўлюся.

І ж о т а. Гэта будзе нядобрая слава.

М а р к а. А вы, каралева, ці добрую славу прынеслі свайму мужу? Чытаў я, што пішуць пра мяне паэты ў вершах пра каханне Трышчана ды Іжоты.

І ж о т а (*апусціўшы вочы*). Я ведаю, што вінаватая перад вамі.

М а р к а. Раней вы хоць адмаўлялі сваю віну, сумленна хлусілі. Цяпер абыякава прызнаецеся ўва ўсім.

І ж о т а. Я стамілася хлусіць. І я... скоро памру. (*Знясілена апускаецца на ложак.*)

М а р к а (*крычыць*). Чаму вы, чаму ён?! (*Апомніўшыся.*) Прабачце, каралева, я вас стаміў. (*Дапамагае Іжоце ўладкавацца ў ложку і вяртае ёй рукапіс.*) Я зусім забыўся, што вы хворая.

І ж о т а. Дзіўна, але мне сёння добра, як ніколі. Я прачнулася раніцай з адчуваннем неверагоднай лёгкасці і празрыстасці, нібы сатканая з паветра і святла. Мне здаецца, што хвароба пакінула мяне, бо ўжо зрабіла сваю справу.

М а р к а. Сёння ў палацы нейкі новы лекар, клянецца, што можа вас вылечыць. (*Углядаецца ў Іжоцін твар.*)

І ж о т а. Вы яго бачылі?

М а р к а. Не. З ім гаварыў наш прыдворны лекар. Я сустрэнуся з ім, калі ён вас вылечыць. А пакуль я мушу вас пакінуць, мая дарагая. *(Выходзіць са спачывальні.)*

І ж о т а *(ухвалявана)*. Трышчан! Гэта мусіць быць Трышчан! *(Спрабуе прывесці сябе ў парадак.)*

У спачывальню зазірае Н е з н а ё м ы ў плашчы, з накінутым на галаву капюшонам.

Н е з н а ё м ы. Ваша высокасць, ён прыйшоў. Ён тут...

І ж о т а. Ах, Аўдрэт, не ведаю нават, як табе дзякаваць! Калі б не ты... Але кліч яго, кліч, што ты стаіш!

Незнаёмы кланяецца і знікае за дзвярыма. Праз хвіліну ў спачывальні з'яўляецца Т р ы ш ч а н, пераапануты ў лекара, за ім услед – Б р а г і н я, пераапанутая ў лекарскага вучня, і Н е з н а ё м ы. Трышчан кідаецца да Іжоты, Брагіня і Незнаёмы застаюцца ў парозе.

Т р ы ш ч а н. Іжота!

І ж о т а. Трышчане! *(Углядаецца ў незнаёмы барадаты твар.)*
Няўжо гэта ты?

Т р ы ш ч а н. Я, я, Іжота!

Трышчан і Іжота абдымаюцца. Незнаёмы расхінае плашч, здымае з паса фляшку і аддае Брагіні.

Н е з н а ё м ы. На, і хутчэй дай ім выпіць. Я не магу бачыць, як яны абдымаюцца.

Б р а г і н я *(шэптам)*. Вы абяцалі, што вас не будзе ў палацы, ваша вялікасць! А калі б я ведала, што вы прыйдзеце разам з намі ў спачывальню...

Н е з н а ё м ы. Мiane няма. Ёсць Аўдрэт, каралевін служка. Ну, калі яны перастануць абдымацца! Я не вытрымаю!

Б р а г і н я *(спалохана)*. Вы далі слова, ваша вялікасць!

Т р ы ш ч а н *(выпусціўшы Іжоту з абдымкаў)*. Любая, я баюся задушыць цябе ў абдымках.

І ж о т а. Не бойся, любы. Памерці ў тваіх абдымках – якое шчасце!

Трышчан і Іжота мілуюцца.

Н е з н а ё м ы. Шкада, што ў гэтай фляшцы не атрута.

Б р а г і н я. Вы пэўныя ў гэтым, ваша вялікасць?

Н е з н а ё м ы. А ты спраўдзь.

Т р ы ш ч а н. Але я прыйшоў не дзеля таго, каб ты памерла. Я прыйшоў цябе выратаваць. Я – лекар!

І ж о т а. Калі б не голас, я цябе не пазнала б. Твая рудая барада...
(Смяецца, як дзіця.)

Т р ы ш ч а н (збянтэжана). Вельмі жахлівая? Зараз я здыму яе.
(Азіраецца.) Твайму служку можна давяраць?

І ж о т а. Так, гэта Аўдрэт. Менавіта ён прыдумаў, як табе прабрацца ў палац. (Глядзіць на Брагіню.) А твой служка? Ягоны твар падаўся мне знаёмым.

Трышчан здымае бараду. Незнаёмы ветла кланяецца (можа, дзеля таго, каб яшчэ больш схаваць твар пад капюшонам плашча). Брагіня кланяецца Іжоце.

Т р ы ш ч а н. А гэта... (зірнуўшы на Брагіню) гэта таксама надзейны чалавек. Але што мы ўсё пра служак, Іжота? Хіба для гэтага мы сустрэліся? (Да служак.) Прэч! (Цалуе Іжоту.)

І ж о т а (да служак). Пакіньце нас, калі ласка. (Цалуе Трышчана.)

Т р ы ш ч а н. Каханая мая!

І ж о т а. Любы мой!

Трышчан і Іжота мілуюцца, не зважаючы больш на Брагіню і Незнаёмага.

Н е з н а ё м ы. Пакінуць іх адных? Ніколі! (Да Брагіні.) Зрабі што!

Б р а г і н я. Што я магу зрабіць? Калі я зараз перашкоджу Трышчану, ён мяне заб'е!

Н е з н а ё м ы. А калі не перашкодзіш, я заб'ю вас абаіх! (Скідае з сябе плашч і ператвараецца ў караля Марку.)

Б р а г і н я (у роспачы). О Божа! (Спрытна падбірае плашч і накідвае яго на караля Марку.) Прыдумала, ваша вялікасць! (Выштурхоўвае Незнаёмага за дзверы і знікае за ім, але праз хвіліну вяртаецца.) Пане Трышчане! Пане Трышчане!

Т р ы ш ч а н (адрываецца ад Іжоты і кідае гнеўны позірк на Брагіню.) Ты яшчэ тут?!

Б р а г і н я. Цішэй, цішэй, там – кароль Марка!

Т р ы ш ч а н. Ён у палацы?

І ж о т а. Мы загінулі. Ратуйся, Трышчан!

Т р ы ш ч а н. Здрада! Дзе мой меч?! (Дарэмна шукае меч.)

Б р а г і н я. Дзе ваша барада? Вы забыліся, што вы – лекар? Супакойцеся, пане Трышчане, і бярыцеся за справу. Я падрыхтую лекі.

І ж о т а (прыглядаецца да Брагіні). Які знаёмы голас!

Брагіня вымае з лекарскага куфэрка фляшку, два кубачкі і разлівае пітво з фляшкі па кубачках. Трышчан нарэшце знаходзіць і прыладжвае да твару бараду. Іжота сядзе на ложак і назірае за дзвярыма. Дзверы адчыняюцца, і паказваецца галава к а р а л я М а р к і.

М а р к а. Ну, як поспехі?

І ж о т а. Ах, пане каролю!

Т р ы ш ч а н (*накланіўшыся*). Прычыны хваробы я высветліў, ваша вялікасць, зараз дам каралеве прыняць лекі.

М а р к а. Не забудзься, кастапраў, спачатку прыняць іх сам. Такі звычай пры каралеўскім двары.

Б р а г і н я. Мой гаспадар ведае гэты звычай, ваша вялікасць. (*Падносіць кубачкі Трышчану і Іжоце.*) Прашу выпіць, ваша высокасць, і вам стане лепш.

І ж о т а. На жаль, я не веру ў лекі.

Трышчан і Іжота бяруць кубачкі. Трышчан імгненна апаражняе свой кубачак, Іжота няспешна п'е з свайго. Кароль Марка ў дзвярах і Брагіня ля ложка з хваляваннем назіраюць за імі.

М а р к а (*шэптам*). Сталася!

Выпіўшы пітво, Трышчан з недаўменнем зазірае ў парожні кубачак, пасля глядзіць на Іжоту, на Брагіню і нарэшце на караля Марку. На Трышчанавым твары з'яўляецца шчаслівая дзіцячая ўсмешка.

Т р ы ш ч а н (*радасна*). Дзядзечка Марка! (*Падае як нежывы на падлогу.*)

І ж о т а (*спалохана*). Трышчан!!!

Б р а г і н я (*істэрычна*). Забойца! Ты атруціў яго!

Брагіня кідаецца на караля Марку і, выхапіўшы ў яго з-за пояса кінжал, уносіць над галавой. Кароль Марка адбірае ў Брагіні кінжал і адштурхоўвае яе ад сябе так, што яна падае на падлогу побач з Трышчанам. За адным разам у Брагіні спадае з галавы каптур, адкрываючы капу валасоў.

М а р к а. Ты сама атруціла яго, дурніца!

І ж о т а. Брагіня. (*Падае як нежывая на ложак.*)

М а р к а. Не, гэтага не можа быць! Іжота! (*Выпусціўшы з рук кінжал, кароль Марка кідаецца да Іжоты і спрабуе яе ажывіць.*) Гэта не я, Іжота! (*Трасе Іжоту.*) Вярніся да мяне, гэта не я! (*Плача.*) Што я нарабіў!

Б р а г і н я. Ты атруціў іх абаіх, вар'ят! (*Плача над Трышчанам.*)

М а р к а. Не, гэта не я. Я толькі аддаў табе фляшку, што пакінула мне Іжоціна маці. Гэта ты, ведзьма, атруціла каралеву!

Б р а г і н я. Вар'ят! Вар'ят!

Брагіня ў сутаргах б'ецца над Трышчанам. Трышчан раптам выдае незадаволены стогн і расплюшчвае вочы.

Т р ы ш ч а н. Брагіня, перастань мяне трэсці!

Брагіня адскоквае ад Трышчана, нібы апёкшыся.

Б р а г і н я. Ён жывы!
М а р к а. Жывы?

Трышчан прыўздымаецца і разглядаецца, спрабуючы зразумець, што дзеецца вакол яго. Брагіня кідаецца да Трышчана, абмацвае, абдымае, цалуе.

Б р а г і н я. Пане Трышчане! Любы Трышчане! Ты жывы!
Т р ы ш ч а н. А што здарылася? Быў двубой? Я забіты? Нічога не помню. *(Абмацвае сябе і знаходзіць бараду.)* А гэта што такое? *(Здымае бараду і разглядае яе.)*

М а р к а. Але калі ён не атруціўся, чаму атруцілася Іжота?

Брагіня, жвавая, нібы ртуць, падбягае да ложка і нахіляецца над Іжотай. Дакранаецца да скроні, бярэ за руку і пераконваецца, што Іжота – жывая.

Б р а г і н я. А хто вам сказаў, ваша вялікасць, што каралева атруцілася? Яна проста знепрытомела.

М а р к а. Знепрытомела? *(Абдымае непрытомную Іжоту.)* Мая каралева!

Б р а г і н я. Ну вядома, мой кароль. *(Гарэзліва ўсміхнуўшыся, цалуе караля і ўжо ляціць да Трышчана.)* Вы ачунялі, мой гаспадар? *(Цалуе Трышчана.)*

Т р ы ш ч а н. Што, нарэшце, тут адбылося? *(Да караля Маркі.)* Можа, вы, дзядзечку, мне растлумачыце? І хто гэтая жанчына ў вас на каленях? Чаму вы назвалі яе каралевай?

М а р к а. Што? Што ты сказаў? Ты не ведаеш, хто гэтая жанчына? *(Выпускае Іжоту з абдымкаў, Брагіня падхапляе яе і асцярожна ўкладвае ў ложак.)* Паўтары яшчэ раз сваё пытанне, пляменніча.

Кароль Марка падыходзіць да Трышчана, дапамагае яму ўстаць з падлогі і ўсаджвае за стол.

Т р ы ш ч а н *(паціскаючы плячыма)*. Я спытаў, хто гэтая жанчына і чаму вы назвалі яе каралевай. Хіба вы ажаніліся, дзядзечку? *(Пазяхае.)*

М а р к а *(да Брагіні)*. Ён яе не помніць. Ён забыўся пра яе.

Б р а г і н я *(да Маркі)*. Так, і забыўся пра ўсё, што было з ёй звязана. Пітво падзейнічала! Трышчан і Іжота больш не кахаюць адно аднаго.

М а р к а. Я не хачу, каб яны нават пазнаёміліся. Зараз жа выбірайцеся з палаца, і каб вочы мае вас не бачылі!

Б р а г і н я *(абурана)*. І я? Вы ж абяцалі пакінуць мяне ў палацы, ваша вялікасць!

М а р к а. Ты ўчыніла замах на жыццё караля, і цябе зараз чакае смяротная кара. Дарэчы...

Б р а г і н я. Не трэба, не трэба, ваша вялікасць. Я ўжо адчула ў сабе прагу да вандраванняў. Калі выпраўляцца?

М а р к а. Я сказаў: зараз жа. Прыдумай для Трышчана якую важкую прычыну.

Б р а г і н я. Мне і прыдумляць не трэба. Мы выпраўляемся да караля Артыуша на найвялікшы рыцарскі турнай у свеце.

Трышчан, якому абрыдла перашэптванне караля Маркі з Брагіняй, з усяе сілы стукае кулаком па сталю, ад чаго нават Іжотін ложак падскоквае над падлогай. Кароль Марка і Брагіня спалохана глядзяць на Іжоту, але тая па-ранейшаму ляжыць нерухома.

Т р ы ш ч а н. Чаго вы перашэптваецеся? Я што — смяротна хворы? Чаму вы пазіраеце на мяне як на вар'ята?

Б р а г і н я. Пане Трышчане, я вам усё растлумачу. Пасля таго, як рыцар Блерыж разламаў аб вашу галаву лаву, з вашай памяццю...

Т р ы ш ч а н (*уздымаецца з-за стала*). Што? Дзе гэты хам?

Б р а г і н я. Ён чакае вас на турнаі рыцараў Круглага Стала. Турнай заўтра пачынаецца, нам трэба спяшацца.

Т р ы ш ч а н. О, я сустрэнуся з Анцалотам Азёрным і нарэшце пабачу каралеву Жанібру! (*Да караля Маркі*.) А вы мяне пусціце, дзядзечку?

М а р к а. А няўжо ж, пляменніча. (*Паляпвае Трышчана па плячы*.) Інакш каралева Жанібра мне не даруе.

Т р ы ш ч а н (*да Брагіні*). Едзем! Вось толькі дзе мой меч і даспехі?

Б р а г і н я. Ваш меч, даспехі і вопратку забраў рыцар Блерыж у якасці трафею!

Т р ы ш ч а н. Якая ганьба! (*Хапаецца за галаву*.) Што ж мне рабіць?

Б р а г і н я. Ды вось, ваш дзядзечка абяцаў падараваць вам новую зброю і даспехі. Праўда, ваша вялікасць?

М а р к а (*гнеўна*). Што?! (*Скарыўшыся*.) Ах так, праўда. Скажыце майму каралеўскаму збройніку, што я загадаў выдаць свайму пляменніку Трышчану зброю і даспехі для ўдзелу ў турнаі рыцараў Круглага Стала.

Т р ы ш ч а н (*усхвалявана*). Дзякуй вам, дзядзечку!

М а р к а. Бывай, пляменніча!

Трышчан і Іжота кіруюцца да дзвярэй, і тут іх даганяюць Іжотіны словы.

І ж о т а. Трышчане, не пакідай мяне адну!

Кароль Марка і Брагіня паварочваюцца і аслупянела глядзяць на Іжоту, якая сядзіць на ложку. Трышчан азіраецца, але не разумее, што ад яго хочуць.

Трышчане, любы, вазьмі мяне з сабой! (*Працягвае рукі да Трышчана*.)

Т р ы ш ч а н (да Брагіні). Я нічога не разумею. Чаго хоча гэтая жанчына?

Б р а г і н я. Яна трызніць. (Шэптам.) Уцякайма, пане Трышчане. (Выштурхоўвае Трышчана з пакоя і, падабраўшы з падлогі кінжал, таксама знікае за дзвярыма.)

І ж о т а (роспачна). Трышчан!

М а р к а (ашалела). Яна не забылася на яго. Яна кахае яго паранейшаму. Мяне ашукалі! Варта! Варта, затрымаць іх! (Выбягае з пакоя.)

І ж о т а (плача). Трышчане, вярніся. Я памру без цябе, Трышчане.

З’ява восьмая

Ноччу ў садзе перад палацам караля Маркі. Нерухомыя цені дрэў пад месячным святлом выразна праектуюцца на сцяну палаца, але вось з’яўляюцца на сцяне і два рухомыя чалавечыя цені. З-за дрэў паказваюцца Т р ы ш ч а н і Б р а г і н я.

Б р а г і н я. Здаецца, нікога няма. Можам змяніць дух. Яны шукаюць нас у палацы.

Т р ы ш ч а н. Альбо чакаюць у засадзе ля замкавай брамы.

Б р а г і н я. Ох, пане Трышчане, калі б вам не пашчасціла адабраць меч у першага ж ваяра, мы б не выбраліся з палаца.

Т р ы ш ч а н. Мне дапамог твой кінжал.

Б р а г і н я. Падзякуем каралю, каб ён спрах, гэта ягоны кінжал.

Т р ы ш ч а н. Можа, нарэшце ты скажаш, чаму дзядзечка хоча забіць мяне?

Б р а г і н я. Занадта доўгая гісторыя, каб яе зараз расказаць. Досыць таго, што вы пераканаліся ў яго намерах.

Т р ы ш ч а н. О, так, ён быў як шалёны і крычаў ваярам: “Забіце іх! Пасячыце гэтых сабак на кавалкі!” Каб ён не быў маім дзядзькам і каралём, за такія словы я выклікаў бы яго на двубой.

Б р а г і н я. Не спадзявайцеся, што ён прыме ваш выклік. Ён хутчэй пырне вас з-за рога кінжалам. Так што давайце думаць, як нам выбрацца з замка.

Т р ы ш ч а н. Я ўсё ж хацеў бы пабачыць, што робіцца ля брамы.

Б р а г і н я. Нам варта змяніць вопратку. Усе шукаюць лекара і яго вучня. Калі б мы выглядалі як два каханкі-прыдворныя... Няўжо ў такую гожую ноч ніхто не выбрацца ў сад на спатканне?

Т р ы ш ч а н. Пасля таго пярэпалаху, які мы паднялі ў палацы, на гэта разлічваць цяжка. Але пашукаем. Пойдзем паасобку, але будзем трымацца недалёка адно ад аднаго. Калі што якое – сустракаемся тут.

Трышчан і Брагіня знікаюць між дрэў. Нейкі час у садзе перад палацам бязлюдна, але вось на сцяне зноў з'яўляюцца два рухомыя цені. З-за дрэў паказваюцца каралева І ж о т а і Н е з н а ё м ы, як заўсёды захутаны ў плашч.

Н е з н а ё м ы. Ваша высокасць, мы іх не знойдзем. Пэўна што, яны даўно ўжо выбраліся з замка.

І ж о т а. Не. Маё сэрца падказвае, што Трышчан недзе тут.

Н е з н а ё м ы. Калі так – толькі ваша сэрца, каралева, здолее адшукаць Трышчана. Ваярам караля Маркі гэта не ўдалося. Але ці стане вам сілаў, ваша высокасць?

І ж о т а. Я павінна яго пабачыць, Аўдрэт. Мы мусім іх знайсці.

Н е з н а ё м ы. Што ж, паспрабуем. Пойдзем паасобку, але будзем трымацца недалёка адно ад аднаго.

Іжота і Незнаёмы знікаюць у цемры. Зноў нейкі час у садзе перад палацам бязлюдна, потым з'яўляецца Б р а г і н я ў жаночым уборы.

Б р а г і н я (*шэптам*). Пане Трышчане! Вы тут?.. Няма. Вопратку знайшла, а Трышчана згубіла. Неверагодна. Але сустрэла сваю прыяцельку – каралевіну служку. Бедная дзяўчына злякалася, калі пабачыла мяне з кінжалам у руцэ. Ніяк не магла даць веры, што гэта я. Смешна, яна прыйшла на спатканне, а кароль збаяўся. А можа яго злавіў Трышчан?

Ззаду да Брагіні падкрадаецца нейкі ч а л а в е к, адной рукой хапае дзяўчыну за валасы, другой прыстаўляе кінжал да горла.

Ай!

І ж о т а. Ціха! Кінь кінжал! Так. Не калаціся, я пакуль што не збіраюся цябе забіваць.

Б р а г і н я. Хто ты?

І ж о т а. Будзеш адказваць на мае пытанні. Дзе Трышчан?

Б р а г і н я. Не ведаю. Ой!

І ж о т а. Дык дзе Трышчан?

Б р а г і н я. Я яго згубіла. Ой!

І ж о т а. Апошні раз пытаю: дзе Трышчан?

Б р а г і н я. Ой! Павінен прыйсці сюды.

І ж о т а. Вось ты і здрадзіла свайму гаспадару, дзяўчына! А я лепш згадзілася б памерці.

Іжота апускае кінжал і адштурхоўвае ад сябе Брагіню. Спалоханая Брагіня падае на зямлю.

Б р а г і н я (*узняўшы галаву*). Каралева!

І ж о т а (*пагардліва*). “Бедная дзяўчына злякалася, калі пабачыла мяне з кінжалам у руцэ”. А ты не злякалася? Збраяноса найвялікшага рыцара ў свеце! Турнаі, пагулянкі, начлегі ў карчме і пад голым небам! Затое пад бокам у Трышчана!

Б р а г і н я (*апусціўшы галаву*). Не я выбірала свой лёс, пані. Вы самі выштурхнулі мяне прэч пасля таго, як я выратавала вас на шлюбным ложку.

І ж о т а. О, ты з радасцю кладзешся замест мяне ў ложак! І да караля Маркі, і да Трышчана! Распусная дзеўка!

Б р а г і н я. Я не заслужыла гэтых словаў. (*Плача, закрываючы твар рукамі.*)

І ж о т а. На гэтым свеце лепш нарадзіцца служкай, чым каралевай. Тады ты можаш скакаць на кані побач са сваім каханым, падносіць яму стравы і віно, ахоўваць яго сон. Тады табе не трэба сядзець на троне побач з нялюбым мужам, дбаць пра гонар роду, а ноччу заходзіцца ад слёз і кусаць локці з роспачы і безвыходнасці нават не ў адзіноце, о не, а зноў-такі – пры нялюбым мужу! (*Гладзіць Брагіню па галаве.*)

Брагіня абдымае ногі сваёй гаспадыні і плача.

Ну. Супакойся. Не плач. (*Сядае побач з Брагіняй.*) Мяне б хто сучешыў.

Б р а г і н я (*усхліпвае*). Мая гаспадыня, я вас так люблю!

І ж о т а (*сумна*). Дзякуй. Хоць нехта яшчэ любіць бедную Іжоту.

Б р а г і н я. Вам не трэба сустракацца з Трышчанам.

І ж о т а (*адсунуўшыся*). Што? (*Гнеўна.*) Хто ты такая, каб...

Б р а г і н я (*упарта*). Вам не трэба сустракацца з Трышчанам, гаспадыня. Ён вас не кахае.

І ж о т а (*апусціўшы плечы*). Ну, дзякуй за добрую парадую. І за тваю любоў таксама. Каго ж ён кахае? Цябе?

Б р а г і н я (*смяецца*). Што вы! Мяне ён не кахае і ніколі не кахаў. Мне здаецца, ён зусім нікога не кахаў, акрамя вас. Але цяпер ён і вас не кахае, бо не сам ён вас кахаў... Ой!

І ж о т а (*строга*). Што за глупства ты вярзеш? Я заблыталася ў тваіх “кахае — не кахае”.

Б р а г і н я. Я сама заблыталася. (*Надумаўшыся.*) Добра. Пані Іжота, ці вы цвёрда наважыліся сустрацца з Трышчанам?

І ж о т а. Так.

Б р а г і н я. І што б я ні казала, я не змагу пераканаць вас адмовіцца ад сустрэчы?

І ж о т а. Ніхто не зможа мяне ў гэтым пераканаць.

Б р а г і н я. Так я і думала. Тады я мушу вам нешта сказаць, але прашу не пераказваць гэтага Трышчану. Калі толькі вы яго кахаеце.

І ж о т а. Я яго кахаю. Кажы.

Б р а г і н я (*рантоўна*). А як даўно вы яго кахаеце, пані Іжота?

І ж о т а. Табе не здаецца, Брагіня, што гэтае пытанне – не з тых, якія служкі задаюць каралевам?

Б р а г і н я (*настойліва*). Як даўно вы кахаеце пана Трышчана, ваша высокасць? Ці даўней, чым калі мы плылі на караблі, і было горача, і...

І ж о т а (*здаецца*). Я кахаю Трышчана ад таго імгнення, як упершыню яго пабачыла пры двары майго бацькі, караля Арлендыі.

Б р а г і н я (*сама сабе*). Вось чаго я баялася! Вось чаго не ўлічыў кароль Марка!

І ж о т а (*захутваецца*). Мусіць, я замерзну раней, чым даслухаю цябе. (*Разглядаецца*.) Дзе Трышчан?

Б р а г і н я. Даруйце мне, гаспадыню. Там, на караблі, калі мы плылі з Арлендыі ў Карнаваль, вы з Трышчанам выпадкова выпілі чароўнае мілоснае пітво. Яно прызначалася для вас з каралём Маркам.

І ж о т а. Мы з Трышчанам выпілі мілоснае пітво? Што за прыдумкі? Адкуль яно ўзялося?

Б р а г і н я. Яго дала мне ваша маці, каралева Арлендыі, бо рупілася, каб дачка яе была шчаслівая ў шлюбе.

І ж о т а. Мая руплівая маці... Што яна падумала, калі, прыехаўшы ў Карнаваль, пабачыла сваю дачку цяжка хворую і вельмі нешчаслівую ў шлюбе?

Б р а г і н я. Падумала, што трэба вас ратаваць, і перадала яшчэ адно чароўнае пітво, гэтым разам – ад мілосці.

І ж о т а. Каму перадала? Навошта?

Б р а г і н я. Вашаму мужу, каралю Марку. Каб вылечыць вас ад каханья да Трышчана. Кароль прымусяў мяне даць вам гэтыя лекі.

І ж о т а. О Божа! Хіба ад каханья можна вылечыць, дурніца?

Б р а г і н я (*упэўнена*). Можна. Трышчан вылечыўся. Ён зусім на вас забыўся, пані Іжота. Нават імя не помніць.

І ж о т а. Значыць, ён мяне ніколі па-сапраўднаму не кахаў. (*Уздыхаецца таксама*.) Як проста: выпіў келіх – пакахаў. Выпіў другі – забыўся.

Б р а г і н я. Але так, як вас тады, ён нікога ніколі не кахаў і не пакахае. (*Уздыхаецца*.)

І ж о т а. Выходзіць, сваім шчасцем я, каралева Іжота, абавязана табе, служцы Брагіні? І няшчасцям таксама? Ведаеш, мне здаецца, табе трэба як мага хутчэй выбірацца з замка і ніколі тут не паказвацца.

Б р а г і н я (*бесклапотна*). Ведаю, мая гаспадыня, мне ўжо гэта казаў кароль Марка.

І ж о т а (*ціха*). Зрэшты, мяне ты можаш ужо не баяцца. (*Заўважае Брагініну ўсмешку*.) А чаму гэта ты радуешся?

Б р а г і н я. Радуюся? Што вы, мая гаспадыня! З якой нагоды мне радавацца?

І ж о т а (*глядзіць на Брагіню*). Хочаш, скажу, з якой? Ты баялася, што, калі раскажаш мне ўсё гэта, я расплачуся, кінуся ў істэрыку альбо страчу прытомнасць, так? Ты забылася, дурнічка, што я каралева?

Б р а г і н я (*вінавата*). Ваша высокасць...

І ж о т а. Ты забылася, што дома, у Арлендыі, я не толькі спявала, але яшчэ скакала на кані, палявала на дзікіх звяроў і лепш за ўсіх вояў майго бацькі страляла з лука? Ах!..

Пахіснуўшыся, Іжота падае, але Брагіня і Т р ы ш ч а н, які нарэшце вярнуўся, трымаюць яе.

Б р а г і н я. Ваша высокасць!

Т р ы ш ч а н. Што з ёй?

І ж о т а (*забыўшыся*). Трышчане...

Т р ы ш ч а н (*да Брагіні*). Хто гэта? Яна мяне ведае?

Б р а г і н я. А вы ці ведаеце яе, пане Трышчане?

Т р ы ш ч а н (*узіраецца ў Іжоцін твар*). Здаецца, гэта тая жанчына, якую мы бачылі сёння ў каралеўскай спачывальні.

Б р а г і н я. Гэта каралева.

Т р ы ш ч а н (*абьякава*). А... Яна таксама, як і дзядзечка, хоча нашай смерці?

Б р а г і н я. Баюся, што ў яе стане ўжо не цікавяцца чужымі жыццямі і смерцямі.

Іжота апрытомнела, спрабуе вызваліцца з абдымкаў Трышчана і Брагіні.

І ж о т а (*уладна*). Пусціце мяне.

Т р ы ш ч а н

(*разам*). Ваша высокасць. (*Схіляюцца ў наклоне*.)

Б р а г і н я

І ж о т а. Вы, пэўна ж, не помніце мяне, рыцару Трышчане?

Т р ы ш ч а н. Выбачайце, каралева.

І ж о т а. Зрэшты, гэта цяпер не мае значэння. Вы ведаеце, што мой муж, кароль Марка, вельмі на вас угневаўся і жадае вашае смерці?

Т р ы ш ч а н. Ведаю, ваша высокасць, хоць аб прычынах ягонага гневу не здагадваюся.

І ж о т а. Вашае жыццё ў вялікай небяспецы. Што вы думаеце рабіць?

Т р ы ш ч а н. Думаю прабівацца з боем праз замкавую браму. Шанцаў мала, але іншага выйсця няма.

І ж о т а. Няпраўда. Ёсць яшчэ патаемнае выйсце ў заходняй сцяне.

Т р ы ш ч а н. Ха, калі б я меў ключ ад патаемных дзвярэй!

І ж о т а. Вы яго маеце. *(Адхінае плашч, здымае з пояса ключ і аддае Трышчану.)*

Б р а г і н я. Мы выратаваны!

Т р ы ш ч а н *(здзіўлена)*. Дзякую, каралева, але я не разумею...

І ж о т а. Рыцару Трышчане, я не жадаю, каб муж мой быў вінен у вашай смерці. Таму даю вам гэты ключ і мажлівасць уратавацца. І яшчэ. Ваш збраяносца абачліва змяніў вопратку. Думаю, каб не пралілася лішняя кроў, варта пераапрагнуцца і вам. Скіньце свой лекарскі ўбор і вазьміце мой плашч. *(Здымае і падае Трышчану свой плашч.)*

Т р ы ш ч а н. Капалева, я не смею. *(Цвёрда.)* Я не магу, ваша высокасць.

І ж о т а. Гэта не просьба, гэта загад.

Трышчан прымае плашч і, стаўшы на адно калена, з павагай цалуе Іжоце руку. Скідае з сябе на зямлю верхнюю лекарскую апрапаху, каптур. Брагіня хоча падабраць вопратку, але Іжота не дазваляе зрабіць гэтага.

(Да Брагіні). Пакінь. *(Да Трышчана.)* А дзе ваша шыкоўная барада, слаўны рыцару?

Т р ы ш ч а н *(здзіўлена)*. Барада? *(Абмацвае вопратку.)* Мусіць, згубіў. Хаця не, вось яна. *(Кідае бараду на лекарскую апрапаху.)* Хто б мне растлумачыў, дзеля чаго быў увесь гэты карнавал?

І ж о т а. Спадзяюся, ваш збраяносца прыдумае вам цікавую гісторыю. А цяпер – бывайце. Назаўжды, рыцару Трышчане.

Т р ы ш ч а н. Ваша высокасць! Мая каралева! Пані... прабачце, не ведаю вашага імя... Я не знаходжу слоў...

І ж о т а *(пахіснуўшыся, нібы ад удару)*. Шчаслівай дарогі... пакуль я не перадумала, рыцэру... Трышчане.

Трышчан кланяецца і адыходзіць. Брагіня таксама кланяецца і паварочваецца ісці за ім.

Брагіня!

Брагіня азіраецца.

Але прызнайся: тады, калі ты давала нам з Трышчанам піць лекі ад кахання, ці не думала ты перадусім пра сябе?

Б р а г і н я *(не глядзіць на Іжоту)*. Каралева, не давярайце свайму служку Аўдрэту. *(Даганяе Трышчана.)*

І ж о т а. Ах, якая парада! Які падарунак на развітанне! На жаль, я запозна яго атрымала. Цяпер мне наагул не патрэбныя служкі. *(Апранае на сябе лекарскі ўбор і Трышчанаў каптур, чапляе бараду.)* Ну як, ці я падобная да лекара? *(Смяецца вар'яцкім смехам.)* А да Трышчана?

(Голасам Трышчана.) Іжота, любая, дзе ты? Вярніся, Іжота, я жыць без цябе не магу. Гэта я, твой каханы Трышчан! Ах...

З-за дрэва выслізгвае чорная постаць і, падкраўшыся ззаду, усаджвае ў Іжоту кінжал. Іжота падае на зямлю з кінжалам у спіне, каптур спадае з галавы, адкрываючы капу валасоў.

М а р к а *(урачыста)*. Нарэшце я забіў цябе, Трышчане! Учынілася воля нябёсаў. *(Нахіляецца над Іжотай.)* О Божа, што гэта? *(Вымае кінжал і пераварочвае Іжоту на спіну. Зрывае баряду.)* Не можа быць! Іжота! *(Плача, схіліўшыся над Іжотай.)* Мая каралева... Мая багіня... Гэта не я забіў цябе... гэта ён, блазан. Ён зноў насмяяўся з мяне... коштам твайго жыцця насмяяўся, Іжота!

Эпілог

Сонечны рэнесансавы ранак у сярэднявечным дубовым лесе. На бязлюднай лясной дарозе паказваюцца два вершнікі на гарачых, запараных конях. У адным з іх узброеным, закаваным у латы рыцары не цяжка пазнаць **Т р ы ш ч а н а**, у другім – сціпла, але з густам апранутым – **Б р а г і н ю**. Трышчан і Брагіня скачуць у замак Дамалот, да караля Артыуша, на найвялікшы ў свеце рыцарскі турнай.

Б р а г і н я *(астаецца ад Трышчана)*. Пане Трышчане, я за вамі не паспяваю!

Т р ы ш ч а н. Хутчэй, Брагіня, я не магу праз цябе прапусціць пачатак турная.

Б р а г і н я. Навошта спяшацца? Славуць рыцары звычайна позняцца на турнаі.

Т р ы ш ч а н. Але не на гэты! Сам кароль Артыуш склаў рытуал адкрыцця, і каб яго пабачыць, збіраюцца рыцары, герольды і трубадуры з усяго свету.

Б р а г і н я. О, тады сапраўды трэба спяшацца! Калі ўсе гэтыя валацугі збяруцца – у карчме не застанецца месцаў. *(Даганяе Трышчана.)*

Т р ы ш ч а н. У карчме? Мы будзем жыць у каралеўскім палацы, Брагіня! Каралева Жанібра высакародна запрасіла ўсіх рыцараў да сябе ў госці.

Б р а г і н я. Нарэшце я памыюся і высплюся як след! Я так стамілася ад беспрытульнага вандроўнага жыцця! Есці ў бруднай харчэўні, спаць на мулкім паходным ложку, мыцца ў халоднай рэчцы... Што за доля!

Т р ы ш ч а н *(бадзёра)*. Не наракай, Брагіню. Разгледзься навокал: які дзівосны ранак, які велічны лес, які гожа рыцар скача побач з табой. Радуйся сонцу, ветру, прыгодам, якія чакаюць нас наперадзе. Колькі каралеў, седзячы ў сваіх багатых, шыкоўных палацах, мараць аб такім жыцці, як у нас з табой, Брагіня!

Б р а г і н я. Я ахвотна памянлася б з імі месцамі. (*Падскоквае ў сядле.*) Але сумняюся, што такія дурніцы жывуць на свеце.

Т р ы ш ч а н. Сумняешся? Ну, а, скажам, гэтая... Як жа яе звалі? Забыўся...

Б р а г і н я. Ды я ўжо радуюся, пане Трышчане. Сонцу, ветру, чаму там яшчэ? Толькі не ламайце сабе галавы.

Т р ы ш ч а н. Пачакай. Як жа яе звалі, тую каралеву, якая мела нялюбага мужа і марыла вандраваць усё жыццё са сваім каханым рыцарам? Славутая была гісторыя...

Б р а г і н я (*вырываецца наперад*). Даганяйце, пане Трышчане! Гэй!

Т р ы ш ч а н. Тпру! (*Спыняе каня.*) Успомніў, Брагіня!

Б р а г і н я (*азірнуўшыся*). Што здарылася? (*Спыняецца.*)

Т р ы ш ч а н. Яе звалі Іжота! Тую каралеву звалі Іжота!

Б р а г і н я (*непрыязна*). Ну і што?

Т р ы ш ч а н (*прасветлена*). Паэты склалі пра яе шмат прыгожых вершаў. Пра яе і гэтага рыцара, пачакай, як жа яго звалі?

Б р а г і н я. Вы едзеце, пане Трышчане, ці не?

Т р ы ш ч а н (*упарта*). Я хачу ўспомніць, як звалі таго рыцара!

Б р а г і н я (*у роспачы*). Мы спознімся, нас чакаюць кароль Артыуш і каралева Жанібра!

Т р ы ш ч а н (*усхвалявана*). Я мушу ўспомніць! З гэтай легендай звязана нешта вельмі важнае ў маім жыцці, Брагіня!

Але на сцэне ўжо няма Брагіні. Ёсць толькі Камедыянтка. Яна са злосцю адштурхоўвае ад сябе цацачнага драўляна каня і той з грукатам падае на падлогу.

К а м е д ы я н т к а. Кінь блазнаваць, Францішак! Мы так не дамаўляліся. Калі ты скажаш зараз слова — я больш ніколі не буду граць у гэтым спектаклі!

Ф р а н ц і ш а к. Але пачакай, можа атрымацца вельмі пацешны фінал!

К а м е д ы я н т к а. Я на такі фінал не згодна! Я пачынала ў ролі мілае субрэткі і не хачу апынуцца ў ролі мярзотніцы!

Ф р а н ц і ш а к. Ты памыляешся, усё не так адназначна, не так прымітыўна. Ён павінен успомніць, і тады...

К а м е д ы я н т к а. Ну, усё, нагі маёй больш не будзе на гэтай сцэне. (*Уцякае за кулісы.*)

Ф р а н ц і ш а к (*паціскае плячыма*). Хм, мог атрымацца пацешны фінал. (*Падхапіўшы коней, бяжыць услед за Камедыянткай.*) Вярніся, вярніся, я пажартаваў! Ён нічога не ўспомніў! (*Знікае за кулісамі.*)

З-за куліс выходзяць Ф р а н ц і ш а к і Т р а г і к.

Т р а г і к. Пані Францішка! *(Падыходзіць бліжэй.)* Ну дык як, пані Францішка? Ці дазваляеце вы?

Ф р а н ц і ш к а. Што? *(Апомніўшыся.)* А, ты зноў пра сваё. *(Стомлена.)* Колькі можна? Я ж сказала: не. Прадстаўленне ўжо скончылася.

Т р а г і к. Я не знаходжу слоў, каб выказаць захапленне ад вашае гульні ў фінальнай сцэне. Ваш выхад выратаваў усю трагедыю. Але дайце і мне шанец, дазвольце мне паставіць апошнюю кропку.

Ф р а н ц і ш к а. Спачатку ты наагул адмаўляўся ад ролі, цяпер хочаш сапсаваць мне фінал?

Т р а г і к. Аздобіць, пані Францішка! Аздобіць! Вы толькі ўявіце, якая эфектная сцэна: пасля бурлівага маналога над цэлам забітай каралевы ён заколвае сябе кінжалам!

Ф р а н ц і ш к а *(абдымае Трагіка).* Мой дружа, яна – занадта эфектная, празмерна тэатральная. У мастацтве важна захоўваць пачуццё меры.

Т р а г і к. Ну хоць адзін раз, на адным прадстаўленні! Скажам, заўтра. А тады буду граць, як вы загадалі.

Ф р а н ц і ш к а *(цвёрда).* Ні разу! Ні заўтра, ні пазаўтра, ні калі-кольвек яшчэ. Выкінь гэтую блазенскую думку з галавы. *(Ідзе за кулісы.)* Што будзе з тэатрам, калі кожны акцёр пачне рабіць на сцэне тое, што яму заманецца? *(Азірнуўшыся.)* Пойдзем, прадстаўленне скончылася. *(Знікае за кулісамі.)*

Т р а г і к. Скончылася? *(Па-змоўніцку падміргнуўшы глядачам, адхінае плашч і вымае схаваны кінжал.)* Хто сказаў, што яно скончылася? *(Дэкламуе.)* “Мая каралева... Мая багіня... Гэта не я забіў цябе, гэта ён, блазан. Ён зноў насмяўся з мяне... коштам твайго жыцця насмяўся, Іжота!” А! *(Заколвае сябе кінжалам і падае прыгожа, эфектна – па тэатральнаму.)*

З а с л о н а